

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

**Filosofické práce jako podklad kritiky náboženství.
Je náboženství nutnou podmínkou k morálnímu životu?**

Bakalářská práce

Autor: Miroslav Kubáček

Vedoucí práce: doc. Mgr. Marek Petřů, Ph.D.

Olomouc 2014

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a uvedl jsem všechny použité zdroje v seznamu literatury.

V Olomouci dne 13. 8. 2014

Miroslav Kubáček

Poděkování:

Děkuji doc. Marku Petřů, Ph.D. za cenné připomínky k práci a za čas, který obětoval mé práci.

Anotace

Předkládaná bakalářská práce je koncipována jako postupná kritika náboženství a morálky s ním spojené. Je postavena na pracích různých filozofů, od materialistů 18. století po dnešní sociobiology, případně publicisty. Návazností filozofů na sebe vzniká ucelené dílo, které kritiku zdokonaluje v závislosti na stavu tehdejšího poznání, čímž se doplňují poznání předchozí. Zároveň se rovněž opírá o stanoviska opačná, mající za cíl náboženství podpořit. Jejím cílem je ukázat, v čem má náboženství slabinu a rovněž dokázat, že morálka s náboženstvím nemusí souviset, ale naopak se může toto spojení vzájemně vyvracet.

Klíčová slova

bůh, morálka, náboženství, víra, zlo, kritika

Abstract

The present thesis is conceived as a progressive critique of religion and morality associated with it. It is based on the works of various philosophers, from the materialists of the 18th century to today sociobiology, or publicists. Links to the philosophers themselves there is a comprehensive work that criticism improves, depending on the then state of knowledge, thus complement previous knowledge. At the same time also relies on the opposite opinion, aiming to promote the religion. Its aim is to show how religion has a weakness and also prove that morality and religion need not be related, but on the contrary may refute this connection to each other.

Keywords

God, morality, religion, faith, evil, criticism

Obsah

Úvod.....	2-3
1. Holbach.....	4-6
1.1. Zásady morálky.....	6-9
1.2. Mravnost.....	9-10
2. Helvétius.....	11-12
2.1. Lidskost náboženství.....	12
3. Feuerbach.....	13
3.1. Podstata náboženství.....	13-14
3.2. Dobro a zlo.....	14-16
3.3. Kritika soudobého náboženství.....	16-17
3.4. Problém víry.....	17-18
4. Nietzsche.....	18
4.1. Problém křesťanství.....	18-19
4.2. Církev.....	19-20
5. Kropotkin.....	20
5.1. Morálka.....	21-22
5.2. Proces etizace.....	22-23
6. Bergson.....	23
6.1. Příčina morálky.....	23-24
6.2. Náboženství.....	24-26
7. Dawkins.....	26
7.1. Kritika důkazů boží existence.....	26-28
7.2. Přírodní výběr.....	28
7.3. Entropie.....	28
7.4. Vznik náboženství.....	28-29
7.5. Morálka.....	29-31
7.6. Morální Zeitgeist.....	31-32
8. Hitchens.....	32-33
8.1. Jak je to s Bohem.....	33-35
8.2. Morálka.....	35-36
9. Fromm.....	36-37
9.1. Kořeny dobra a zla (biofilní a nekrofilní orientace, narcismus).....	37
9.2. Zlo a náboženství.....	37-39
Zastánci opačného stanoviska:	
1. Buber.....	39
1.1. Člověk a bůh.....	40-41
2. Minařík.....	41
2.1. Cíl náboženství.....	41-42
2.2. Kde se bere zlo.....	42
2.3. Otázky.....	43
Závěr.....	44-45
Seznam použité literatury.....	46-47

Úvod

Tato práce se věnuje kritice náboženství a s ním spojené morálky. Definice náboženství není jednoznačná, neboť existuje mnoho různých náhledů na to, čím náboženství je. Nebo také je možno říci, že definice náboženství je u každého člověka jiná, různá u rozličných národů apod., proto je obtížné vytvořit nějakou konkrétní definici. Obecně je však možno říci, že se jedná o vytvoření vazby k tomu, co člověka přesahuje, k čemu má posvátný vztah, popř. k nějaké transcendentní skutečnosti.

Nebo lze definovat náboženství „...jako city provázené a jimi určené vědomí závislosti na něčem, bližší určeném tradicí, co samo na onom stupni kulturního vývoje člověka přesahuje jeho schopnost poznávací, kteréžto vědomí pak pod vlivem citů a tradice vyvolává v člověku volní stavy, vedoucí ke snaze buď nějak obměnit onu předpokládanou závislost, nebo alespoň vykonávat nějaký vliv na to, co člověk onoho kulturního stupně pokládá za příčinu oné závislosti.“¹

Jak již je známo z literatury či historie, náboženství a morálka spolu úzce souvisejí. Některá náboženství představují morálku v základních obrysech. Středověká církev hlásala, že není možné jedno bez druhého. O otázce, zda je víra nějak s morálkou spjata, nebylo vůbec diskutováno, neboť to byla samozřejmost plynoucí už ze samotné podstaty věci.

V současné době se snaží někteří teologové, o nichž bude řeč v textu, uplatnit názor, že morálka má již z principu věci s náboženstvím málo společného (kritici Dawkinse v knize Dawkins pod mikroskopem), neboť jejím prvotním cílem je seznámit lidstvo se zjevením božím.

Pakliže Bible, základní kanonický text křesťanství, se na mnoha místech odvolává na morálku, nelze ji díky současným názorům přehlížet. Už jen proto, že právě představitelé náboženství si v otázce morálky vytvářejí privilegované postavení a mají za to, že je jejich právem se k morálce vyjadřovat (církev, papež). V době přerodu, tedy v osvíceném 18. století, však začali někteří filozofové velmi kriticky na sloučitelnost oněch dvou principů poukazovat jako na něco, co není pravdivé. Jedná se především o materialisty (Holbach, Helvétius), na něž v dalších stoletích navázala celá řada jiných (Feuerbach, Kropotkin, Bergson, Fromm) až k současnosti (Dawkins, Hitchens).

¹ PERTOLD, Otakar. Co je náboženství. Naše Vojsko, 1956, s. 12

Je zajímavé, že mezi pracemi filozofů jednotlivých období existují mnohé paralely, vzájemně se doplňují a někdy i svými názory předcházejí (např. materialisté zjednodušeně pozdější teorie sociobiologické). Hlavním úkolem této bakalářské práce je ptát se, zda existuje přímá spojitost mezi náboženstvím a morálkou, či zda je morálka možná bez náboženství. Rovněž je cílem kritika náboženství, a to ve smyslu jeho udržitelnosti. Aby mohla práce na tuto otázku odpovědět, nelze se pouze odkazovat na kritiky náboženství, tedy na výše zmíněné autory, nýbrž je nutno celou věc konzultovat s autory, kteří mají na celou záležitost názor opačný.

V tomto případě budu vycházet z nauky praktického mystika Květoslava Minaříka a dále pak filozofa Martina Bubera. Ti celou záležitost morálky a náboženství pouze nevyvracejí, nýbrž ukazují na jisté souvislosti a vzájemná propojení. To bude ostatně možno prokázat z jejich děl. Tato práce by měla nejen poukázat na vztah mezi náboženstvím a morálkou na základě jednotlivých filozofických koncepcí výše zmíněných filozofů, nýbrž měla by vyústit do jasnějšího náhledu na celou věc. To, zda dojde k naplnění záměru, nebo nikoliv, se jistě ukáže.

Je důležité poznamenat, že práce vytváří průřez sestavený z děl výše zmíněných autorů konzistentně tak, že jednotliví autoři na sebe hladce navazují. Na některých místech však musela být vytvořena smyčka, tzn. autor, který působil dříve, je zařazen za někoho pozdějšího (př. Fromm za Dawkinse). Je tomu tak proto, aby byl obhájen názor pozdějšího autora, podezřelého z vymyšlení si nevědeckých teorií (Dawkins), nějakým fundovaným předchůdcem. Důvod, proč byli vybráni autoři a filozofové v textu se nacházející, je ten, že se přímo a kriticky zabývají nejen otázkou udržitelnosti náboženství jakožto směru života, nýbrž poukazují na otázku morálky a rovněž je u nich vidět jistý vývoj (od primitivního materialistického smýšlení po vytříbené vědecké uvažování a zdůvodňování doplněné o sociální výzkum).

Aby byla zachována linie oněch 3 principů, tedy kritiky, morálky a vývoje, vybral jsem si právě autory takové a nikoliv jiné, vědom si toho, že se jich k otázce náboženství vyjadřovalo v průběhu staletí velké množství. Cílem práce je využít filozofická díla ke kritice náboženství a poukázat na skutečnost, jak se to má s náboženstvím a morálkou.

1. Holbach

Pro tuto práci je důležité stanovit východisko, z něhož pak vychází kritika náboženství. Tímto pomyslným startovním bodem je učení dvou významných materialistických učenců 18. století, Holbacha a Helvétia. Vzhledem k tomu, že v tématu práce je uveden Holbach jako nejdůležitější autor, je nutné se věnovat nejdříve jeho konceptům. Holbach tvrdí, že: „*Politika, náboženství a velmi často i filosofie nám poskytovaly mylné představy o člověku.*“² Tím má na mysli především to, že na člověka se pohlíží jako na tvora, jenž je přirozeně zlý (zřejmě v důsledku prvotního hříchu). Tyto názory jsou možné jen díky neznalosti skutečné lidské přirozenosti. Aby je mohl vyvrátit, musel vzít v potaz všechny okolnosti, v nichž člověk žije. Důležitou roli proto hrají v rámci Holbachovy kritiky oněch mylných představ společenské poměry. V těch se člověk ocitá především jako pasivní tvor, a je jimi ovlivňován, determinován. Tato úvaha má své výhody: „*Holbachova teze, že člověk podléhá zákonům přírody...činí teprve vůbec možnou vědu o člověku.*“³

Z důvodů výše uvedených Holbach zastává názor, že člověk není ani dobrý ani zlý, jen se snaží o osobní užitek. Svému okolí může být užitečný nebo nikoliv nejen na základě vnějších okolností, ale také výchovy. Ta je v procesu formování lidské povahy nejdůležitější. „*Žádný člověk není bez příčiny špatný. Podlehne-li zlu, stane se tak proto, že si vytvořil mylné představy o štěstí, ...*“⁴ Právě v tomto bodě se Holbach ukázal být nedůsledným. Platí totiž, že člověk ovlivňuje své prostředí aktivně, není pouze pasivním příjemcem, což Holbach nechápe. „*Holbach neviděl možnosti, jež poskytuje člověku jeho vlastní praktická činnost.*“⁵

Holbach tedy člověka vidí jen jako pasivního tvora, který je pod vlivem prostředí. Když v něm dojde k nějaké změně, projeví se to i u člověka samého. Proto je z Holbachových úvah zřejmé, že k tomu, aby byl člověk mravný, není potřeba náboženství, nýbrž správné výchovy. Účelem morálky je podle Holbacha vést lidi k hledání pravdy a rozumovosti.

² HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Společenský systém: neboli přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy. NČAV, 1960, s. 63

³ SVITÁK, Ivan. Filosof zdravého rozumu: (Holbach). Praha, 1963, s. 16

⁴ HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Společenský systém: neboli přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy. NČAV, 1960, s. 71

⁵ SVITÁK, Ivan. Filosof zdravého rozumu: (Holbach). Praha, 1963, s. 17

V tomto bodě nastává kritika náboženství. To podle Holbacha lidi k pravdě a rozumovosti nevede. Ba naopak, zanechává v lidech pouze zmatek.

Cílem náboženství je tvořit vztahy mezi domnělým nepoznatelným Bohem a lidmi, což je problematické. Má se spíš snažit o to, aby podporovalo vztahy mezi nimi samotnými. Nejen, že je Bůh nepoznatelný, ale navíc je podle Holbacha krutý, což odporuje morálce.

„*Příliš přísně trestá viníky...“*⁶ „*nechává nevinné děti pykat za hříchy otců...“*⁷ Holbach dokonce zachází tak daleko, že si dovoluje tvrdit, že příklady takového Božího chování zanechávají v lidech spíše negativní než-li pozitivní sklony.

Nepomůže ani tvrzení, že Bůh není člověk, proto jeho morálka nemůže být srovnatelná s lidskou apod. To podle Holbacha zcela odporuje tomu, čím by se měl člověk řídit, neboť nemá přiměřeného vzoru ke svému chování a jednání. Láska k bližnímu není vlastní ani těm, kteří by ji měli dodržovat, totiž kněžím. Jak lze potom morálku sloučit s náboženstvím, když tomu přímo odporuje jeho založení?

Výstižně to Holbach podává v tvrzení: „*Náboženský duch byl a stále je neslučitelný s mírností, dobrotou, spravedlností a lidskostí*“⁸ Náboženství přisvědčuje podle Holbacha pouze tyranům a vládcům. Ti totiž, posvěceni „božím“ svolením, dopouštějí se všeho, co se jim zlíbí, bez ohledu na lid. Podle Holbacha náboženství nejen že morálku nepodporuje, ono stojí dokonce proti ní. Výstižně to uvádí ve svém díle: „*Vyznačují-li se nejzbožnější národy něčím, pak se vyznačují nejhanebnější nevědomostí o povinnostech morálky...“*⁹

Svou roli hraje náboženství pouze ve víceméně daných úkolech, modlitbách apod., což umožňuje představitelům církve si své „stádo“ hlídat, ovšem morálka zde chybí. A co náboženství a rozum? Největším omylem, k němuž mohlo v dějinách dojít, je podle autora právě omezování lidského rozumu. Důsledkem je vznik náboženství v podobě činitele, který zcela ovládá život člověka. Ovšem kvůli tomuto stanovisku je

⁶ HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Společenský systém: neboli přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy. NČAV, 1960, s. 73

⁷ HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Společenský systém: neboli přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy. NČAV, 1960, s. 73

⁸ HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Společenský systém: neboli přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy. NČAV, 1960, s. 76

⁹ HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Společenský systém: neboli přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy. NČAV, 1960, s. 78

Holbach později kritizován. (Holbach) „...přecenil úlohu rozumu...“¹⁰ Učinil z něj jediný vhodný prostředek jednání a zapomněl přitom na lidské emoce a jejich důležitou roli. Právě emoce jsou v životě člověka zásadní, což se později také prokáže například u Bergsona.

Holbach tvrdí, že to, co je pro člověka užitečné, je ve světle náboženství zcela opačného charakteru. Náboženství je nejasné, neužitečné, nerozumné. To představuje zásadní problém, neboť umožňuje vykládat ctnosti či morálku tak, jak to komu vyhovuje, bez ohledu na druhé.

S pravou morálkou to jistě nemá nic společného. „Vzít člověku právo užívat svého rozumu znamená zhasit jedinou pochodň, která by mu mohla na tomto světě svítit...“¹¹ Náboženství podle Holbacha člověka nutí držet se jakési nadpřirozené morálky, která s ním nemá nic společného. Je založeno na poučkách o jakémsi prvotním hříchu a dalších představách, které člověk ani nemůže vzhledem ke svému založení znát. Jedná se například o náboženská přikázání. Rovněž ctnosti nejsou vlastní každému, proto je třeba, aby si je postupně osvojoval v souladu s přírodou, nikoliv náboženstvím. To nemá s jeho reálným životem nic společného. „Mravověda musí čerpat z pozemských zdrojů... je nutno ji hledat v lidském srdci...“¹²

1.1. Zásady morálky

Nejdůležitější morální zásady jsou podle Holbacha dvě: milovat druhé, slučovat své zájmy se zájmy jiných. Ovšem přitom je třeba mít na zřeteli, že dodržováním těchto zásad člověk neztrácí, nýbrž nachází vlastní blaho a zároveň dochází naplnění i druhý. Tento poznatek se úzce shoduje s teorií utilitarismu Johna S. Milla. Abychom skutečně dokázali, že Boha k morálce nepotřebujeme, je nutno odcitovat následující větu: „Morální závaznost je nutnost prospívat těm, jež pokládáme za nezbytné pro své vlastní blaho, a vystríhat se všeho, co by je mohlo popudit.“¹³

Nic z toho nenajdeme v morálce náboženství, která spíše rozšiřuje neshovívavost, nenávisť proti všem nestejně smýšlejícím a odkazuje na rozmary

¹⁰ SVITÁK, Ivan. Filosof zdravého rozumu: (Holbach). Praha, 1963, s. 13

¹¹ HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Společenský systém: neboli přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy. NČAV, 1960, s. 85

¹² HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Společenský systém: neboli přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy. NČAV, 1960, s. 90

¹³ HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Společenský systém: neboli přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy. NČAV, 1960, s. 99

nevypytatelného Boha, o jehož jsoucnosti nemáme žádnou představu. Skutečná morálka vychází z potřeb lidí (celého rodu), nikoliv z Boha. „*Nevědomost je zřejmě pramenem morálního zla.*“¹⁴

Holbach nejen, že pochybuje o přínosu náboženství v otázkách morálky, ale dokonce tvrdí, že morálka se nedá s představou Boha slučovat, neboť je nespravedlivý, krutý. Tudíž Bůh je entitou, se kterou bychom v případě, že mluvíme o morálce, vůbec neměli počítat.

Už jen proto, že: „...*lidé však nemohou mít správné představy o bytosti, kterou nejsou schopni vnímat svými smysly.*“¹⁵

Holbach dokonce tvrdí, že jelikož Boha neznáme, nelze si k němu vytvořit žádný vztah, proto je také nesmyslem celé náboženství. Bůh je podle něj pouze výmyslem, je považován za jakéhosi ducha, o němž si nedovedeme udělat správnou představu. „*Tvrdit, že božské vlastnosti jsou mimo dosah lidského chápání, znamená přiznat, že bůh není stvořen pro lidi*“¹⁶ Těmito vlastnostmi míní např. nekonečnost Boha. Člověk je však podstatou konečný, proto zde dochází k rozporu. Jelikož dochází k takovýmto distinkcím, není člověk ze své přirozenosti vůbec schopen Boha poznat. Proto je nepřijatelné, aby ho takový bůh vůbec za něco trestal. Neboť by musel být skutečně velmi krutý, pakliže by vztahoval ruku na někoho, kdo ho pro svou „nebožskou“ přirozenost nebyl schopen pochopit, a proto jednal jinak, než by bylo třeba.

Ve svém pojednání počítá Holbach s možností kritických námitek, např.: odkud se vzala v přírodě ona dokonalost a řád a dále, každý následek musí mít přece příčinu a příčina musí mít nějaké vysvětlení. To přece není možné vysvětlit jinak, než dosazením Boha za iniciátora. K tomu Holbach dodává, že hmota sama dochází postupným vývojem k vysokým stupňům organisovanosti a dále, že svět existuje sám ze sebe. Hmota je tedy příčinou všeho. Takový výklad světa je podle Ivana Svitáka správný a vede k zamítnutí Boha jako prvotní příčiny. „*Holbach chápe svět jako měnící se hmotu, jako přírodu v pohybu.*“¹⁷

¹⁴ HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Společenský systém: neboli přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy. NČAV, 1960, s. 138

¹⁵ HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Zdravý rozum neboli přirozené představy v protikladu k představám nadpřirozeným. SNPL, 1959, s. 13

¹⁶ HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Zdravý rozum neboli přirozené představy v protikladu k představám nadpřirozeným. SNPL, 1959, s. 22

¹⁷ SVITÁK, Ivan. Filosof zdravého rozumu: (Holbach). Praha, 1963, s. 8

Tímto přístupem Holbach jistým způsobem předznamenává pozdější teorie o evoluci, i když velmi zjednodušeně.

Ve svém díle však také odkazuje k primitivním národům a jejich představám o bohu jakožto nějakém přírodním živlu či konkrétní síle, kterou dává do protikladu s křesťanskými představami o duchu, který: „*nemá ani oči, ani ruce, ani hlavu...*“¹⁸ a přesto stvořil člověka, popř. vše ostatní, což se mu zdá mnohem více nesmyslné.

Sám Vesmír je příčinou všech následků. „*Hmota je chápána činně, jako aktivní princip.*“¹⁹ „*Věčný pohyb hmoty činí zbytečným předpoklad aktivního činitele...*“²⁰ Pokud tento předpoklad neuznáme, pak Bůh jako příčina, o němž tvrdíme, že je (všudypřítomný, vševědoucí, milosrdný...) by byl dle Holbacha příčinou všeho chaosu, co na Zemi je, dokonce příčinou veškerého lidského jednání, a tím i nemravnosti.

Dále je nutno podotknout, že milosrdný Bůh by již z principu nemohl svému stvoření zajistit nejen utrpení zde na Zemi, nýbrž také v posmrtném životě. Tím by odporoval sám sobě. Zároveň by nebyl všemohoucí. Protože důsledkem dokonalého nemůže být nedokonalé. Holbach dokonce tvrdí: „*Kdyby byl (Bůh) neučinil lidi takovými, jací jsou, neexistovalo by na světě mravní zlo ani hřích. Je tedy pouze bůh vinen špatností člověka.*“²¹

O svobodě vůle každého člověka k činům nemůže být řeč, a to proto, že je determinována Bohem. Sám Bůh, pokud má určité vlastnosti, je jimi determinován, tudíž nemůže ze své vůle nic měnit. Z toho důvodu je zbytečné mluvit o náboženství. Holbachova domněnka je jistě správná, neboť z dobrého a svobodného Boha nemůže vzejít zlo. Bůh mohl vzniknout pouze z ješitnosti člověka a jeho egocentrismu a touhy po vynahrazení si zde odepíraných věcí v životě věčném.

Existence Boha nejen, že odporuje rozumu, nýbrž je také nesmyslná už jen proto, že v případě jeho jsoucnosti by svět dle Holbacha vypadal jinak a stvoření by měla možnost Boha poznat. Navíc vysvětlovat Boží existenci na základě zázraků je nesmysl, neboť: „*Ale co je zázrak? Je to jev, který přímo odporuje zákonům přírody... To znamená, že bůh, který podle vás vše předvídal, sám porušuje zákony, které přírodě*

¹⁸ HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Zdravý rozum neboli přirozené představy v protikladu k představám nadpřirozeným. SNPL, 1959, s. 29

¹⁹ SVITÁK, Ivan. Filosof zdravého rozumu: (Holbach). Praha, 1963, s. 8

²⁰ SVITÁK, Ivan. Filosof zdravého rozumu: (Holbach). Praha, 1963, s. 8

²¹ HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Zdravý rozum neboli přirozené představy v protikladu k představám nadpřirozeným. SNPL, 1959, s. 49

uložil.“²² To je v rozporu s jeho dokonalostí, neboť musí zázraky zlepšovat stávající.

1.2. Mravnost

Jak je tomu s mravností a Bohem, vyplývá již z předchozího. Holbach tvrdí, že náboženství je v rozporu s rozumem. To znamená, že z něj může vzejít pouze fanatismus a zaslepenost. Tyto vlastnosti nemají s mravností nic společného.

Pokračujme však dále. Podle Holbacha zároveň bůh, o jehož jsoucnosti nic nevíme, nemůže být pro lidi mravním korektivem. Tím je jedinečně společnost. „*Náboženství velmi často dělá z lidí nevázané a nemravné despoty...*“²³ Náboženství podporuje krutost a zlo, neboť nutí člověka jednat v zájmu despotického Boha a zároveň zasévá do člověka strach z Božího hněvu.

V rozporu s rozumnou morálkou je, že náboženství schvaluje nešťastný život lidí ve světě vezdejší a dává naději na štěstí v životě posmrtném. Stejný problém bude možné pozorovat třeba u Feuerbacha. Jinou stranou mince je doufat, že Bůh, ač pácháme jakékoliv skutky, je po smrti přece jen odpustí. „*Má-li člověk velkou chuť řešit, myslí málokdy na boha. Ať spáchal jakékoliv hříchy, vždy ještě doufá, že bůh zmírní v jeho případě tvrdost svých rozsudků.*“²⁴ I z této pasáže plyne, že má-li člověk boha, nemusí se chovat mravně tak, jak předpokládá společnost, nýbrž může činit, co chce, s tím, že jakýsi bůh mu jeho činy jistě odpustí. Jelikož si jej nedovede představit, je mu sice chimérou, ale přesto vhodným prostředkem k různým nekalým činům.

Vždy záleží na přirozenosti každého jedince. Kdo je krutý, páše zlo bez ohledu na boha a kdo nikoliv, zdržuje se zlého už jen proto, že to nemá zapotřebí. S Bohem není nutno počítat. „*Snad jen pro omlouvání činů zlých lidí.*“²⁵ Jistým důležitým mezníkem je otázka mravnosti ateisty. Odkud jí bere a proč je mravný? Holbach tvrdí, že proto, aby se zalíbil nejen sobě, nýbrž i druhým lidem, kteří mu budou oplácet stejnou mincí. V těchto názorech předchází Holbach poznatky Dawkinsovy (altruismus s původem v sobeckých genech, který nutí člověka jednat v zájmu jiných, aby se od

²² HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Zdravý rozum neboli přirozené představy v protikladu k představám nadpřirozeným. SNPL, 1959, s. 97

²³ HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Zdravý rozum neboli přirozené představy v protikladu k představám nadpřirozeným. SNPL, 1959, s. 112

²⁴ HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Zdravý rozum neboli přirozené představy v protikladu k představám nadpřirozeným. SNPL, 1959, s. 130

²⁵ HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. Zdravý rozum neboli přirozené představy v protikladu k představám nadpřirozeným. SNPL, 1959, s. 142

nich dočkal téhož).

Nyní přejdeme ke kritice Holbachovy teorie. Sám Holbach předpokládá, že náboženství je nutno vymýtit, protože je zdrojem zla a všeho špatného. Zastává názor, že člověka je možno správnou výchovou obrátit k mravnímu jednání. Náboženství však díky dogmatismu a fanatičnosti toto poskytnout nemůže. Podle Ivana Svitáka Holbach při kritice náboženství učinil tu chybu, že náboženství zcela zavrhl, bez ohledu na to, že by jej historicky zkoumal.

„Neznalost sociálních kořenů náboženství, nehistoričnost a přesvědčení, že příští společnost ateistů vznikne pouhým osvětovým působením, to jsou tři hlavní nedostatky Holbachova ateismu.“²⁶

Avšak i přesto, že se Holbach zjevně dopustil chyby už jen tím, že náboženství pokládal automaticky za špatné a nezkoumal jeho historické kořeny, došel k zajímavým názorům. Pokládal člověka za pasivního tvora, který je formován prostředím, dále pak náboženství zcela vyloučil jako neudržitelné díky své teorii o samopohybu hmoty, její schopnosti se organizovat k vyššímu bez Boží pomoci, čímž se stal jakýmsi „brzkým darwinistou“. Je ho možné považovat za důležitý článkem v procesu zamítnutí náboženství, tmářství a pověr středověku.

„Teologie je Pandořina skříňka; není-li možné ji uzavřít, je alespoň užitečné upozornit, že tato tak osudná skříňka je otevřena.“ - Lord Bolingbroke

²⁶ SVITÁK, Ivan. Filozof zdravého rozumu: (Holbach). Praha, 1963, s. 32

2. Helvétius

Helvétius je dalším, po Holbachovi významným představitelem nejen osvícenství, nýbrž i protináboženského postoje. Tento postoj však není plně negativistický, jako tomu je v případě Holbachově. Ústředním tématem je pro Helvétia obecné blaho: „*Člověk je spravedlivý, když všechny jeho činy směřují k obecnému blahu.*“²⁷ To znamená, že ať již člověk činí cokoli, pravá mravnost vychází pouze z onoho principu obecného blaha, obecné užitečnosti. Zároveň je třeba lidi vychovávat k rozumovosti, neboť splněním dvou podmínek (užitečnost a rozumovost) se stáváme ctnostnými.

Pokud se jedná o náboženství ve vztahu k mravnosti, poukazuje Helvétius na celou řadu příkladů, kdy je nemravné chování posvěceno náboženstvím: „*U národů na ostrově Formose jsou opilství a necudnost projevy náboženskými.*“²⁸ „*Je tedy nekonečné množství zemí, v nichž je zákonem schválena nebo náboženstvím posvěcena zkáza mravů...*“²⁹ Pokud jsou však tyto druhy „zkaženosti“ prospěšné pro obecné blaho, není třeba je odsuzovat, jak k tomu často dochází v případě náboženství křesťanského. To nejen, že obecné blaho nerespektuje, navíc zneužívá svého postavení k uzurpování moci ve státě, což již obecně prospěšné není.

Despotismus je kořenem zlého, neboť vytváří lidi závislé, slabé a nemravné. S podobným názorem se můžeme setkat u Nietzscheho či Feuerbacha. Zbožnost se musí šířit pomocí přesvědčování, nikoliv však donucováním, neboť to vytváří otroky, kteří místo toho, aby se drželi pravé mravnosti, snaží podlézat svým vykořisťovatelům, a následkem toho se principy obecného blaha nemohou šířit. Zároveň je to způsobeno snahou despotů záměrně udržovat lid v nevědomosti, což je kořen mnohého zla. „*Ctnostné lidi je možno vypěstít jen dobrými zákony.*“³⁰

Ve svém díle se Helvétius nesnaží napadat náboženství samotné, pouze poukazuje na ty, kdo jej využívají jako prostředku k získání osobního prospěchu bez ohledu na ostatní. Je zastáncem tzv. reformovaného náboženství (na rozdíl od Hitchensa, který později náboženství zcela zavrhně jako kdysi Holbach). Je důležité mít náboženství s důrazem na blaho všech, nikoliv pouze určitých jedinců. Proto má

²⁷ HELVÉTIUS, Claude Adrien. Claude Adrien Helvétius: výbor z díla. SNPL, 1953, s. 66

²⁸ HELVÉTIUS, Claude Adrien. Claude Adrien Helvétius: výbor z díla. SNPL, 1953, s. 80

²⁹ HELVÉTIUS, Claude Adrien. Claude Adrien Helvétius: výbor z díla. SNPL, 1953, s. 81

³⁰ HELVÉTIUS, Claude Adrien. Claude Adrien Helvétius: výbor z díla. SNPL, 1953, s. 100

vycházet z konkrétních potřeb člověka, má mu být přizpůsobeno. Nevím však, zda se ještě bude jednat o náboženství, pakliže se zaměří pozornost na společnost a její potřeby.

Potom je totiž možné použít Occamovu břitvu, a říci, že Boha k morálce nepotřebujeme. Helvétius tento pojem používá zcela zbytečně.

Ale vraťme se k Helvétiovi. „*Má-li být náboženství dobré, musí být i málo nákladné a snášlivé.*“³¹ „*Jen zlí lidé si malují boha jako zlého. A čím je jejich zbožnost? Je zástěrkou jejich zločinů*“³²

2.1. Lidskost náboženství

Náboženství má být dle Helvétia především lidské a pro lidi. Zde se však budeme stále potýkat s problémem Occamovy břitvy výše zmíněné. Náboženství může sloužit pouze jako záminka pro hromadění moci a majetku. Proto využívá nevědomosti lidu, aby jeho příslušníci mohli beztrusně páchat, co chtějí a přitom mít dobrou výmluvu pro své činy. „*Proč? Protože nevědomec je lehkověrný, protože málo užívá svého rozumu.*“³³ Autor tudíž navrhuje všeobecnou snášlivost, užívání rozumu a především dobrou výchovu. Zde si ničím nezadá s Holbachem a později s Feuerbachem. Rovněž tvrdí, že samo náboženství má kořeny v potřebě člověka být centrem vesmíru a zároveň v obavě ze smrti a v naději na život po životě (otázka nesmrtelné duše).

Kritizuje různá klamná náboženství a označuje výše zmíněné za pohádky. Tím však, aniž to sám tuší, odsuzuje náboženství (i křesťanské) jako zbytečnou a neprospěšnou nauku, jako něco nehodnotného. Ctnost a mravnost vidí pouze v sebelásce, která je předpokladem pro touhu po obecném blahu. Prostředek k rozumnosti vidí ve správné výchově, která se nemá opírat o výchovu kněžskou. „*Běda národům, které knězi svěřují výchovu svých občanů!*“³⁴

³¹ HELVÉTIUS, Claude Adrien. Claude Adrien Helvétius: výbor z díla. SNPL, 1953, s. 140

³² HELVÉTIUS, Claude Adrien. Claude Adrien Helvétius: výbor z díla. SNPL, 1953, s. 140

³³ HELVÉTIUS, Claude Adrien. Claude Adrien Helvétius: výbor z díla. SNPL, 1953, s. 146

³⁴ HELVÉTIUS, Claude Adrien. Claude Adrien Helvétius: výbor z díla. SNPL, 1953, s. 175

3. Feuerbach

Ludwig Feuerbach do jisté míry svým dílem *Podstata křesťanství* doplňuje učení materialistů 18. století, neboť jde ve svém zkoumání náboženství a morálky dále. Postuluje totiž náboženství se všemi jeho metafyzickými prvky jako nauku, která vznikla z člověka, tedy čistě přirozenou ve svém původu, netýkající se něčeho vzdáleného, nadpřirozeného. To znamená, že o teologii mluví jako o antropologii. Pro svůj záměr využil Feuerbach nikoliv náboženství současnosti, nýbrž se pokusil objasnit náboženství původní, historické, aniž by ovšem soustavně historicky bádal, což mu vytýká např. Ivan Sviták ve své předmluvě.

Dalším problémem, se kterým si podle Svitáka Feuerbach neporadil, je snaha spatřovat náboženství ve dvojím světle. „*Náboženství nemá nějakou dvojí tvář, lidskou a nelidskou. Má jen jednu, nelidskou.*“³⁵ To jsou základní problémy, s nimiž je třeba počítat. Proč však Feuerbach nepočítá se současným náboženstvím, vyplývá z tohoto: „*Vždyť křesťanství se tak zvrhlo a tak se vzdálilo praxe,...již ani nevědí...co jest křesťanství.*“³⁶ Odmítá tedy spekulativní povahu náboženství, neboť se zabývá věcmi odtažitými od nás, od samotné lidské přirozenosti.

3.1. Podstata náboženství

Co je tedy podstatou náboženství? Člověk. „*Náboženství abstrahuje z člověka síly, vlastnosti, podstatné znaky a zbožšťuje je jako samostatnou bytost.*“³⁷ To znamená, že člověk je bůh a bůh je člověk. Důležitým faktorem pro člověka jsou city. Prostřednictvím citů totiž člověk dokáže pochopit vznešenost božství v sobě samotném. Právě cit je důležitý i pro filozofa zcela jiného ražení, Kropotkina, o němž bude řeč na jiném místě. Neboť právě cit, subjektivní emoce, je vlastně předpoklad pro objektivní zpředměnění boha. „*Co má subjektivně význam podstaty, to má právě tím význam podstaty i objektivně.*“³⁸ Feuerbach vidí člověka jakožto tvůrčí subjekt, který to nejlepší ze sebe postuluje mimo sebe, a tím vytváří boha. Svou prací chce vlastně dokázat, že rozdíl mezi člověkem a bohem je pouhá iluze a rovněž chce redukovat podstatu boha na vlastní podstatu člověka.

³⁵ FEUERBACH, Ludwig. *Podstata křesťanství*. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 22

³⁶ FEUERBACH, Ludwig. *Podstata křesťanství*. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 46

³⁷ FEUERBACH, Ludwig. *Podstata křesťanství*. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 63

³⁸ FEUERBACH, Ludwig. *Podstata křesťanství*. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 70

Bůh je člověk zbavený lidského těla a omezenosti. „*Věříš v lásku jako v boží vlastnost, protože sám miluješ, věříš, že bůh je moudrá, dobrotivá bytost, protože neznáš sám u sebe nic lepšího...*“³⁹ Důvod, proč kritizuje spekulativní filozofii, je ten, že příliš používá tzv. negativní cesty (popření všeho, co bůh není). Pakliže totiž obrátíme situaci k člověku a popřeme jeho vlastnosti, nic nám z něj nezbude. Stejně je to i s bohem jakožto člověkem ve své podstatě. „*Jedině reálnost predikátu je zárukou existence.*“⁴⁰ To je pro Feuerbacha důležité, neboť pokud bychom užívali cesty negace, pak bychom museli zavrhnout myšlenku lidského Boha. Aby podpořil svou teorii o člověku – bohu, obrací se do historie, k primitivním kmenům.

Tvrdí například, že v primitivních společnostech může být bůh pouze takový, s čím tito lidé vzhledem ke své vyspělosti mohou počítat, co dokáží pochopit (duchové, přírodní božstva, bohové bájí...). Stejně smýšlí později i Bergson ve své klasifikaci náboženství. Vzhledem k tomu, že člověk to nejlepší ze sebe postuluje v Bohu, musí si připadat jako nicotná bytost, protože v něm samotném již nezbývá nic. Vše odevzdal bohu. „*Aby obohatil boha, musí se člověk ochudit...*“⁴¹ Dále pak platí, že nekonečnost boha, jeho vševědoucnost apod. jsou je znásobené vlastnosti člověka, potažmo pak vlastnosti nekonečného množství jedinců. Bůh je tedy úměrou všech lidí.

3.2. Dobro a zlo

Kde se však bere zlo a proč existuje trest z rukou boží? Na to odpovídá Feuerbach tvrzením, že to, co člověk v sobě zavrhuje, je zlo, a to v sobě trestá prostřednictvím boha, do nějž vložil ze sebe dobro. Proto také bůh trestá pouze lidi, má zájem o lidi, protože jsou vyjádřením jeho samotného.

Feuerbach však nepočítá s tím, jak je možné, např. mimo náboženství, že člověk páchá zlo, aniž by ho to přimělo k pokání, pokud předpokládáme, že je mu přirozené chtít jen dobré a zlé se snažit vykořenit? Zde je evidentní rozpor, který systematicky nerozebírá. Dále se ve své práci věnuje rozumu. Přínos rozumu byl vidět již u osvícenských materialistů. Ti s jeho pomocí chtěli náboženství zbavit aureoly a vrátit jej zpět na zem (Helvétius). Podobně si počíná i Feuerbach. Skrze rozum jsme schopni od sebe abstrahovat, a tedy vytvořit entitu bytující mimo nás. Rozum sám je mu však

³⁹ FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 76

⁴⁰ FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 77

⁴¹ FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 83

nepochopitelný, nevysvětlitelný. „*Bůh je nepochopitelný; ale znáš podstatu rozumu?*“⁴²

Tím naznačuje, že rozum je schopnost, jíž lze postulovat boha, neboť pouze on (rozum) je čistý, nekonečný, nezaujatý, stejně jako bůh. „*To, z čeho již nemohu abstrahovat, je bůh...*“⁴³ V Bohu však musí být i něco jiného než rozum, neboť pouze s rozumem si nevystačíme, a to je láska. Rozum sám totiž nemůže vysvětlit vztah boha k člověku a naopak. Ovšem skrze lásku si člověk uvědomuje sám sebe, sebe jako Boha.

Láskou totiž postuluje Boha, který je schopen odpustit a milovat, napravit hříšné apod. „*Láska dělá z člověka boha a z boha člověka.*“⁴⁴ Zároveň bytost, která je schopna milovat člověka, s ním musí mít něco společného, musí s ním být soupodstatná. Rozumem a abstrakcí člověk boha vytváří, prostřednictvím lásky z něj dělá bytost, která má k němu vztah. Aby však člověk byl takto schopen boha poznat, musí se mu bůh zjevit v lidské podobě, tedy v Kristu.

Kristus trpěl. Bůh utrpením Krista zakouší utrpení člověka, a tím je mu blízký. Naopak třeba Nietzsche vidí v utrpení Krista problém resentimentu, který člověka Bohu vzdaluje. Ovšem Feuerbach ukazuje, že bůh se v podobě Krista (člověka) obětuje za lidstvo, a tudíž Bůh je podstatou člověk. „*Trpící láska, obětující samu sebe, je nejvyšší podstatou srdce.*“⁴⁵ Bůh nahrazuje člověku nějaký nedostatek, který v sobě cítí. Proto jej také člověk má. Bůh, jakožto princip odosobněného abstrahovaného rozumu, je následován synem jako jeho obrazem, který má s člověkem společnou lidskou podstatu i srdce. Syn boží není dle Feuerbacha nic jiného než „*odlesk fantasie, nejmilejší obraz srdce.*“⁴⁶

Jenom prostřednictvím tohoto boho-člověka, tedy syna božího, se může člověk uvědomit jako podobný bohu.

Syn boží je jen jakýsi mezistupeň mezi bohem a člověkem. „*Druhá osoba nám tedy nepředstavuje ryzí pojem božství...ani ryzí pojem lidství.*“⁴⁷ Jdeme však dále. Proč vůbec dochází k abstrakci, tedy proč si člověk vytváří boha? Podle Feuerbacha je hlavním důvodem nejen zničit pocit vlastní konečnosti, a tím jistě neschopnosti

⁴² FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 93

⁴³ FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 156

⁴⁴ FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 105

⁴⁵ FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 117

⁴⁶ FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 135

⁴⁷ FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 140

dosahovat toho, čeho si žádám: „*Bůh je láska uspokojující naše přání...*“⁴⁸, nýbrž se odlišovat od přírody, vyrůst nad tento svět. „...*nemá být svět, nemá být hmota; a proto je také denodenně toužebně očekáván konec světa, hmoty.*“⁴⁹

Čili nejde o nic jiného, než o to, aby člověk prostřednictvím Boha dosáhl toho, co se mu normálně nedostává: „...*přeje si, aby byl nesmrtelný...aby byla bytost, která dokáže všechno...*“⁵⁰ Vyslyšen může být prostřednictvím Krista, obětujícího se pro člověka. Zároveň skrze mysterium zmrtvýchvstání může člověk uvažovat, že on sám, soupodstatný s Kristem, odleskem Boha, nezemře.

Bůh také zná skrze Krista utrpení člověka, a to ho k němu přibližuje. „...*jen krev Kristova uhasí žízeň po osobním, t.j. lidském, soucitném, citlivém bohu.*“⁵¹

Aby křesťanství mohlo vykročit k bohu, muselo zahrnout tento svět jako konečný a nedokonalý. Tudíž i morálka musí být mimo svět a nemůže být přirozená. Musí spočívat v sebeumrtvování. „...*mortifikace je nutně jediným zákonem morálky.*“⁵²

3.3. Kritika soudobého náboženství

V předchozích statích se Feuerbach soustavně vyjadřoval k tomu, jak je to s náboženstvím a člověkem a jejich soupodstatností, zároveň i k tomu, kde se náboženství vzalo. Nyní je namístě se zmínit o kritice soudobého náboženství. Co považuje za obzvlášť důležité, je fakt, že odlišováním přirozenosti Boha od člověka je: „*v tom tkví zlá podstata náboženství...v tom je prima materia všech hrůz, všech děsivých výjevů...*“⁵³ Tedy boha nelze pokládat za jinou entitu, než je lidstvo samo. Pakliže se tak děje, dochází k tomu, že člověk, který chce boha postulovat jako entitu od něho odlišnou, musí podle Feuerbacha do něj vkládat vlastnosti, které u sebe zahrnuje.

Tím se z milujícího boha stává tyran a nelidský bůh. „...*takže se bůh z lidské bytosti stává bytostí nelidskou, z milujícího otce absolutně svévolným, ješitným tyranem...*“⁵⁴ Dalším kritickým bodem je víra ve zjevení. Tu autor odsuzuje jako bláhovou, jako dětinskou. Je tomu tak proto, že ke zjevení dochází jen u určité sorty

⁴⁸ FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 178

⁴⁹ FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 167

⁵⁰ FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 185

⁵¹ FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 203

⁵² FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 218

⁵³ FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 241

⁵⁴ FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 254

lidí, ne u všech. Bůh ve zjevení přináší lidem jakési mravní poučky, o nichž si nikdo nedovede udělat správnou představu, protože pocházejí od něj, jakožto bytosti mimo člověka a jeho přirozenost. „*Mravní příkazy jsou sice dodržovány, ale vnitřnímu přesvědčení, srdci se odcizily již tím, že jsou chápány jako příkazy nějakého vnějšího zákonodárce...*“⁵⁵

Člověk již ani neví, zda to, co je dáno, je správné nebo nikoliv, proto dochází k rozporům, a tím k nemravnému chování. Dalším problémem je, že je náboženství označováno za pravdivé, přitom je pouhým výplodem citu a fantazie, myšlení. Člověk do boha vkládá sebe sama s tzv. kvantitativním odlišením (to, co je v člověku omezené, je u boha opakem). Zároveň platí, že: „*Bůh je nutná myšlenka, je to nutnost myšlení.*“⁵⁶

3.4. Problém víry

Nejproblematictější bodem je pro Feuerbacha víra. K tomu, aby byl bůh, musí víra existovat. Jestliže upřednostníme víru, musíme zavrhnout zkušenost. Tam, kde je zkušenost, empirie, tam není víra. Víru můžeme uplatnit nejen u boha, nýbrž také ve zjevení či svátostech (svaté přijímání), kde se postulují předměty přijímání (chléb a víno) jako tělo a krev Kristovy. Tam, kde je víra, musí být umlčen rozum. „*Čím se náboženství dostává do rozporu s rozumem, tím se také vždy dostává do rozporu s mravním smyslem.*“⁵⁷

Zde je kořen toho, k čemu jsme se chtěli dostat. Víra je v rozporu s člověkem, v rozporu s láskou, v rozporu s mravností. Ve světle víry je totiž člověk schopen nemorálního chování, jak bude ještě řečeno u Hitchensa, Dawkinse či Nietzscheho a jiných. „*Kdo není pro Krista, je proti Kristu.*“⁵⁸ Tudíž musí být zlikvidován. „*Jen morálka volá věřícím do svědomí: tvá víra neznamena nic, neudělá-li z tebe dobrého člověka.*“⁵⁹ To však věřící nechápou, tudíž jednají v rozporu s morálkou, protože nejednají s vědomím všeobecné lásky k člověku (Helvétius – obecné blaho, Kropotkin – plnost lidství), nýbrž jen ve shodě s problematickou vírou, za níž může vézet nemravnost. Morálka vzniká z přírody, nikoliv z boha.

Závěrem lze říci, že tam, kde není člověk, není dle Feuerbacha bůh. Kde je víra,

⁵⁵ FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 265

⁵⁶ FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 281

⁵⁷ FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 301

⁵⁸ FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 309

⁵⁹ FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 315

tam není láska a mravnost. Náboženství je tedy pouze oslavou člověka a jako takové má být pojímáno. Otázkou však zůstává, zda to bude i potom náboženství a zda není tento pojem nadbytečný.

4. Nietzsche

Nietzsche má svérázný přístup k náboženství, nezavrhuje však náboženství jako takové, o některých druzích (buddhismus) se zmiňuje kladně. „*Co je škodlivější než kterákoli neřest? - Účinná soustrast se všemi nezdařilými a slabými – křesťanství...*“⁶⁰ Proč je právě toto náboženství oním problémem? Protože nevytváří ducha silného, nýbrž slabého a stádního. Kazí rozum člověka, dělá jej povahově neschopným, indolentním. Křesťanství dle Nietzscheho názoru je přímo škodlivé životu. Odvrací se totiž od všeho přirozeného, čím je život sám, od lidí. Viz Feuerbach.

„*Převaha citů nelibých nad libými je příčinou oné fiktivní morálky a náboženství...*“⁶¹

Nietzsche kritizuje v náboženství to, co oslabuje. Vidí jej jako ničitele síly, statečnosti, pánovitosti atd., tj. všeho velkého, co lze u Boha najít. Náboženství také degraduje Boha na pouhé dobro či věc o sobě. Proti neschopnému křesťanství stojí buddhismus jako jeho pravý opak, které je dle Nietzscheho slov „*stokrát realističtější*“,⁶² neboť se naplňuje ve svých cílech. Bojuje proti reálnému a jedinému zlu, proti utrpení. Žádné obecné dobro či zlo nerozlišuje, což Nietzsche oceňuje. Bůh podle něj musí být i dobrý i zlý, ne pouze jedním či snad ničím z toho.

4.1. Problém křesťanství

Křesťanský bůh pouze podporuje malost jeho vyznavačů: „*neustále moralizuje, leze do skryše každé soukromé ctnosti, stává se bohem pro každého, stává se soukromníkem, stává se kosmopolitou.*“⁶³ Kdežto buddhismus se dodržováním zásad z nízkého vymaňuje. Nepočítá totiž s pouhým promíjením poklesků svých oveček, ale s přímým a tvrdým zásahem do vlastní přirozenosti, aby tak došel svého naplnění, jímž je zničení strasti. V křesťanství nemůže být o morálce řeč, neboť je náboženstvím

⁶⁰ NIETZSCHE, Friedrich. Antikrist: přehodnocení všech hodnot (fragment), Votobia, 2001, s. 10

⁶¹ NIETZSCHE, Friedrich. Antikrist: přehodnocení všech hodnot (fragment), Votobia, 2001, s. 24

⁶² NIETZSCHE, Friedrich. Antikrist: přehodnocení všech hodnot (fragment), Votobia, 2001, s. 29

⁶³ NIETZSCHE, Friedrich. Antikrist: přehodnocení všech hodnot (fragment), Votobia, 2001, s. 25

brojícím proti všemu velkému a vznešenému. Užívá nenávisti, pronásledování a pohrdání, využívá slabostí malých a neschopných k boji proti pánům. Nemá nic společného s životem Ježíše Nazaretského, nýbrž vychází z evangelií, která byla dodatečně upravena. Stejný názor uplatní později např. Hitchens. V Ježíšovi vidí vzor: „*Tento ‚radostný posel‘ zemřel, jak žil, jak učil – nikoli aby ‚vykoupil lidi‘, nýbrž aby ukázal, jak se má žít. Je to praxe, již zanechal lidstvu...*“⁶⁴

4.2. Církev

V jistém smyslu existuje podobnost mezi Ježíšem a Buddhou, neboť jejich učení jsou praktická. Pozdější křesťanství však takové není, je barbarské, vulgární. Zakládá se na existenci církve a jeho praktikujících, tj. kněžích. Ti jsou pouhými lháři, kteří využívají křesťanské pojmy pro své vlastní cíle, pro ovládnutí mas. Vínou vidí Nietzsche již u sv. Pavla. Ten nastartoval proces učení o zmrtvýchvstání, o nesmrtelnosti, o nevyzpytatelném bohu apod. Tím zapříčinil nejen nenávist, která je v křesťanství běžná, nýbrž i závislosti lidí na kněžích.

Nenávist proto, že bylo třeba se obrátit proti těm, kdo Krista zabili a pomstít se. Msta je podle Nietzscheho nejdůležitějším bodem celé Pavlovy „nauky“.

Z toho pak vzešly nauky o nebeském království, posledním soudu, nepřátelství, vině, trestu apod. Problematika odvratu od lidské přirozenosti a s tím spojeného utrpení je blízké nejen Nietzschemu, ale i Feuerbachovi. Učení o nesmrtelnosti je proti každé vědecké disciplíně. Dává moc knězi a dogmatismu. „*Jeho potřebou byla moc; Pavlem se ještě jednou kněz domáhal moci, - mohl upotřebit jen pojmy, učení, symbolů, jimiž se dají tyranizovat masy, tvořit stáda.*“⁶⁵ „*Všechno, co trpí, všechno, co visí na kříži, je božské...*“⁶⁶

Křesťanství potřebuje lidi slabé, nemohoucí. Jeho vzorem je utrpení (kříž). Pokud se vychovávají lidé nemohoucí, je snadné tyto lidi ovládat, a pak nad nimi uplatňovat svou moc. Morálka je pouze zástěrkou, o níž se mluví, ale která se neprojevuje. Proto je v rozporu morálka a náboženství. Podobně se o tom zmiňoval již Holbach.

Problematickým bodem u Nietzscheho je však naprostý nedostatek kritičnosti

⁶⁴ NIETZSCHE, Friedrich. Antikrist: přehodnocení všech hodnot (fragment), Votobia, 2001, s. 53

⁶⁵ NIETZSCHE, Friedrich. Antikrist: přehodnocení všech hodnot (fragment), Votobia, 2001, s. 63

⁶⁶ NIETZSCHE, Friedrich. Antikrist: přehodnocení všech hodnot (fragment), Votobia, 2001, s. 81

vůči buddhismu, a naopak až zavrhuující názor vůči křesťanství.

Přitom původní systémy, které platily v době Ježíšově či Buddhově, nelze směšovat z opačného konce. Tj. nelze srovnávat dřívější buddhismus s dnešním křesťanstvím, což je hlavní chybou, jíž se Nietzsche dopouští. Obě náboženství mají totiž praktický základ. To, že dnes již není brán v potaz, je problém jiného charakteru.

5. Kropotkin

Ve svém díle *Anarchistická etika* hovoří Kropotkin o všeobecném úpadku morálky, což je zapříčiněno nejen nekritičností zavedených pořádků, nýbrž i jakousi konformností v otázkách dobra či zla. Zároveň se vrací k odkazu materialistů 18. století, když mluví o užitečnosti tzv. osobního dobra. To je však podle něj do velké míry individuální, neboť každý člověk je svou přirozeností jiný.

Člověk: „*Vždycky jedná tak, jak tomu musí být, protože je ovládán vlastní přirozeností.*“⁶⁷ Kritizuje veškeré úvahy, které vedly k přesvědčení, že vše, co není diktováno Bohem, je indiferentní, kdežto vše „božské“ je automaticky dobré. Pokud vyloučíme Boha, pak nám zbude pouze ono indiferentní, což znamená, že žádné dobro ani zlo neexistuje. Tedy, nač hovořit o morálce s Bohem. Aby teorii morálky bez Boha podpořil, odkazuje se na: „*Všechna zvířata...a konče člověkem velmi dobře vědí, co je dobré a co špatné, a nemusejí se přitom obracet na evangelium nebo na filozofii.*“⁶⁸ Pozorováním chování zvířat a lidí lze dle Kropotkina u těchto dvou skupin vysledovat velkou podobnost v rozlišování toho, co je dobré či zlé. To dokládá na příslušných příkladech.

Například hovoří o tom, že kdyby si vrabec, stavící si hnízdo, ukradl materiál z jiného, byl by jinými po zásluze potrestán, stejně jako člověk podobně se chovající, by byl potrestán lidmi, ačkoliv vrabci nemají žádný mravní korektiv od Boha narozdíl od lidí. Ovšem tento příklad není zcela dostatečný, protože se zde autor dopouští chyby tzv. připsané intencionality, kdy se chování zvířat vysvětluje lidsky (Donald Davidson).

Dále kritizuje nejen utilitaristy, ale i Hobbese, který vysvětloval schopnost rozlišování dobra a zla na základě zákonů. Ty jsou však podle Kropotkina vždy poplatny vládnoucí menšině, proto nemohou být správným vysvětlením.

⁶⁷ KROPOTKIN, Petr Aleksejevič. *Anarchistická etika*. Votobia, 2000, s. 16

⁶⁸ KROPOTKIN, Petr Aleksejevič. *Anarchistická etika*. Votobia, 2000, s. 19

5.1. Morálka

Kropotkin v případě morálky uznává za signifikantní pouze vzájemnost a pospolitost, což jsme mohli vidět v názorech Holbachových. Již na tomto místě vysvětluje původ veškeré mravnosti, která je pouze výsledkem výše zmíněného.

Základním principem anarchismu je rovnost. Jak chceme, aby se druzí chovali k nám, máme se chovat i my k nim. Náboženství nic takového nepřináší, neboť je z podstaty nerovné. K tomu, aby splnilo svůj účel, využívá strach lidí, což nevede k dobru, nýbrž k jeho opaku. Podle Kropotkina stačí pouze to, abychom respektovali onen princip rovnosti. A vychází přitom z přesvědčení, že tento princip platí vždy pro každého. S podobnými tendencemi jsme se mohli setkat i u materialistů, kteří předpokládali, že člověk se může měnit na základě okolností (výchova, obecné blaho).

To je ovšem jednostranný pohled, neboť bere v úvahu lidi jako celek, nikoliv jako individua. Dnes, kdy již náboženství nehraje takovou roli jako dříve, je zřejmé, že princip rovnosti je pouze utopickým snem. Tudíž nelze říci, že by právě jen náboženství tím bylo vinno, že se neuplatňuje. Kropotkin však pokračuje: „*Dělej si co chceš, a dělej to, jak chceš*“⁶⁹ a dodává své přesvědčení, že pokud se lidé zbaví starých pout, budou jednat společensky nejlépe právě proto, že jsou to lidé. Za hlavní nástroje pro vysokou mravnost považuje tzv. cit pro rovnost a úctu k osobnosti. Zároveň předpokládá, že odstraněním všech dosavadních systémů (náboženství, politika) dojde samo k vyřešení všech problémů lidstva, stačí pouze princip rovnosti. Zde můžeme uplatnit námitku, že autor nepochopil historickou úlohu náboženství, proto je zavrhl podobně jako Holbach.

Nám však jde především o náboženství a morálku. Stejně jako Holbach vytýká náboženství udržování člověka v nevědomosti. Za pravou podstatu mravnosti považuje sebeobětování se. Zároveň tvrdí, že důvodem, proč náboženství dosud existuje, je právě proto, že dokázalo využít onu ctnost oběti a přivlastnit si ji.

Důležitou je zde myšlenka: „*Život lze zachovat jedině tehdy, když se vydává.*“⁷⁰ Protože v dávání se, v oběti, je účel veškerého žití. Zde rovněž poukazuje na skutečnost, že k mravnému životu není potřeba ani pouček východních učení, neboť prostou životní povinností je dávat ze sebe, a to samo je klíč k mravnosti.

Lépe to vysvětluje na příkladu francouzského filozofa Guyaua a jeho slovy tvrdí,

⁶⁹ KROPOTKIN, Petr Aleksejevič. Anarchistická etika. Votobia, 2000, s. 34

⁷⁰ KROPOTKIN, Petr Aleksejevič. Anarchistická etika. Votobia, 2000, s. 41

že základem lidské přirozenosti je: „*Vědomí své vlastní síly. Je to přes okraj přetékající život, který se chce projevit.*“⁷¹ Tímto způsobem se v každém člověku vytváří jakýsi „*mravní cit pro povinnost.*“⁷² V tomto případě však autor dochází až k příliš zjednodušujícímu stanovisku týkajícího se příčin mravnosti. Tvrdí, že tak, jako nemůžeme zadržovat v sobě jakékoliv emoce, musíme nutně i sebe (svou sílu) odevzdávat bez ohledu na výsledek, a tím už se stáváme mravnými.

Tato myšlenka by nás snadno mohla uvést v přesvědčení, že vše, co člověk ze sebe vyzařuje, je mravné, a to bez ohledu na kvalitu onoho vyzařování. Tuto domněnku ale vyvrací tvrzením, že ono dávání musí být podepřeno jistou rozumností a citlivostí. Na tomto místě se Kropotkin přiklání k názoru, že snaha o naplnění štěstí celého lidského rodu je základem mravnosti, neboť umožňuje život, v němž dojde k rozvinutí všech sil v každém člověku, který pak bude schopen ze sebe dát to nejlepší ostatním. Tento způsob života dokonce překonává hranice mezi altruismem a egoismem, neboť onou vzájemností (tedy spojením individuality s celkem) dochází k naplnění obou, aniž by se ego mohlo projevit jako ego na jiných nezávislé.: „...*kdyby bylo štěstí individuality v rozporu se štěstím společnosti, lidský rod by ani vůbec nemohl existovat.*“⁷³ Zde jasně vidíme spojovací článek mezi osvícenci a Kropotkinem (blaho všech).

5.2. Proces etizace

Dále je zapotřebí se vyjádřit k tzv. etickému procesu, který nastává ve společenství lidí. Kropotkin komentuje Huxleyho názory z přednášky v Oxfordu roku 1888. Jsou pro tuto práci důležité, neboť se vyjadřují ke kořenům morálky, jež budou systematicky probírány u Bergsona. Huxley ve své přednášce dospěl k závěru, že morálka musí mít nadpřirozený původ, tedy pochází od Boha, neboť nemá kořeny v prvobytně pospolné společnosti.

Tento závěr však autor odmítá a přechází k darwinovskému pojetí vzniku morálky, tj. z pozorování zvířecího chování. V něm lze vidět zárodek morálního procesu, jak se uplatňuje později v lidské společnosti. Tvrdí, že se musel uplatňovat už u pravěkých lidí, jinak by nebylo možné, aby se uplatňoval dnes. „...*cit pospolitosti*

⁷¹ KROPOTKIN, Petr Aleksejevič. Anarchistická etika. Votobia, 2000, s. 40

⁷² KROPOTKIN, Petr Aleksejevič. Anarchistická etika. Votobia, 2000, s. 40

⁷³ KROPOTKIN, Petr Aleksejevič. Anarchistická etika. Votobia, 2000, s. 45

a vzájemné podpory...prvobytný člověk tento živočišný proces už dobře znal, což můžeme vidět ze zvyků a věrovyznání nejprvobytnějších národů.“⁷⁴

Principy mravnosti a jejího zdokonalování vidí Kropotkin u mnohých primitivně žijících národů i dnes (Aleuté). Tedy onen „*etický proces*“⁷⁵ postupně přecházel od živočichů na lidi a dále se objevil v náboženství, jenž je sekundárním produktem onoho procesu. Z tohoto pojetí je jasné a zřejmé, že náboženství morálku nevytváří ani nepodporuje, neboť je pouze umělým konstruktem vzešlým z již vycizované morálky. Mravnost má 3 aspekty: „*1. instinkt... 2. pojem našeho rozumu 3. spravedlnost...4. cit, který je schvalován rozumem...*“⁷⁶

6. Bergson

V předchozích statích jsme měli možnost sledovat různé názory na morálku a náboženství. Přesto však nebyly ony dvě otázky systematicky rozebírány, i když např. u Feuerbacha či Kropotkina jsme došli k názoru, že náboženství i morálka musí mít jiný než božský původ. Ucelený výklad o tom podává ve svém díle Henri Bergson. Právě na jeho příkladu by se mělo ujasnit, jak to s náboženstvím a morálkou je, alespoň co se počátků týče. Podle Bergsona plní náboženství ve společnosti jistou prostřední úlohu. „*Náboženství se tedy v našich očích daří vyplnit mezeru, zúženou již zvyky zdravého rozumu, mezi přikázáním společnosti a přírodním zákonem.*“⁷⁷

6.1. Příčina morálky

Toto tvrzení vyjadřuje fakt, že náboženství nemusí mít první, tzv. příčinnou úlohu, nýbrž je pouze jakýmsi provazem držícím pospolu přírodu a společnost. Morální závazek, jak nazývá Bergson morálku, je dle jeho názoru výsledkem života jedince ve společnosti, neboť pouze tímto vzájemným vztahem může vzniknout. Rozlišuje však mezi závazkem a instinktem. Instinkt vzniká tam, kde neexistuje intelekt ve smyslu abstraktního myšlení.

Kdežto závazek vzniká u společnosti, která je jistým způsobem vyspělá a užívá jazyka jako prostředku komunikace. „*Morálka lidské společnosti je skutečně*

⁷⁴ KROPOTKIN, Petr Aleksejevič. Anarchistická etika. Votobia, 2000, s. 57

⁷⁵ KROPOTKIN, Petr Aleksejevič. Anarchistická etika. Votobia, 2000, s. 60

⁷⁶ KROPOTKIN, Petr Aleksejevič. Anarchistická etika. Votobia, 2000, s. 70

⁷⁷ BERGSON, Henri. Dva zdroje morálky a náboženství. Vyšehrad, 2007, s. 12

*srovnatelná s její řečí.*⁷⁸ Tato morálka je takzvaná morálka první a vychází ze společenského řádu a jeho dodržování. Vedle toho však existuje tzv. druhá morálka, která již vychází z potřeby napodobovat chování jedinců, kteří se od běžného způsobu života liší. Jsou jimi světci či jiné významné bytosti, které člověka odvádějí od přirozené, tzv. společenské morálky k morálce lidské.

Co však Bergson nebere v potaz je otázka, odkud se takoví jedinci berou, kde získávají něco „navíc“ oproti prostému člověku, jenž dodržuje společenská pravidla prostě proto, aby mohl ve společnosti existovat. To je důležité vysvětlit, nemáme-li opět sklouznout k Bohu.

Pro tzv. druhou morálku Bergson zavádí termín *emoce*. Je to právě *emoce*, která umožní vytvářet hodnoty, jež druzí následují. Tak vznikají náboženství.

*„Novou morálku, novou metafyziku předchází emoce...“*⁷⁹

Vysvětlení takovéto dvojí morálky je podle Bergsona třeba hledat v samotné přírodě. Pro svůj účel užívá termínů klid a pohyb. Zatímco první, společenská morálka představuje klid, ona druhá, vycházející z *emoce*, vyjadřuje pohyb. Jakoby obrazně se tu staví k přírodě, v níž můžeme tyto dva principy rovněž pozorovat. Podobně hovoří o přírodě i Holbach, ovšem s tím rozdílem, že nechápe *emoce* jako určující faktory pro vznik morálky, nýbrž vidí v přírodě počátek života, a tím vylučuje Boží kreaci.

Proto na předchozí otázku, kde Bergson bere ony světce, je možno odpovědět, že je to dílo přírody, nikoliv Boha. Morálka tedy vychází ze dvou předpokladů: a) dodržování společenských příkazů b) napodobování určitého vzoru chování, který přinášejí ony výjimečné duše, o nichž byla řeč. *„Žít morálně bude znamenat, že sledujeme tato pravidla a přizpůsobujeme se tomuto ideálu.“*⁸⁰ Dodržování příkazů je dle Bergsona samozřejmé, má-li to přinést užitek všem (Helvétius, Kropotkin). Aby se mi dařilo dobře, je nutno dbát na to, aby byli spokojeni i jiní. Bergson zde vnáší prvky utilitarismu. *„Všechna morálka...je biologické podstaty.“*⁸¹

6.2. Náboženství

Nyní je namístě vysvětlit náboženství. To je v zásadě dvojí: statické a

⁷⁸ BERGSON, Henri. Dva zdroje morálky a náboženství. Vyšehrad, 2007, s. 23

⁷⁹ BERGSON, Henri. Dva zdroje morálky a náboženství. Vyšehrad, 2007, s. 37

⁸⁰ BERGSON, Henri. Dva zdroje morálky a náboženství. Vyšehrad, 2007, s. 60

⁸¹ BERGSON, Henri. Dva zdroje morálky a náboženství. Vyšehrad, 2007, s. 74

dynamické. „*Náboženství je obrannou reakcí přírody proti rozkladné síle intelektu.*“⁸² To si lze představit tak, že u primitivních kmenů, kde nebylo možné přirozeně vysvětlit různá přírodní dění, nastoupil Bůh jakožto původce všeho nevysvětlitelného, tajemného a nepochopitelného. Později, když již člověk uvažoval o své konečnosti, a tedy smrtelnosti, začal uvažovat o Bohu jakožto činiteli, který smrt odvrací, a tím potvrzuje nekonečnost života. Boha si ovšem nelze v tomto případě vysvětlovat jakožto bytost, jak ji chápeme dnes, neboť tehdy byl chápán jinak, dle stavu poznání.

Nejdříve podle Bergsona člověk uvažoval o tom, zda existuje nějaký posmrtný život. Tím povstala idea nekonečnosti lidské duše. To pak vedlo k úvahám nad posmrtným životem předků. Odtud nebylo daleko k počátku jejich uctívání: „*Mrtví se tak stanou osobami, s nimiž je třeba počítat...Do určité míry ovládají to, co nazýváme přírodními silami.*“⁸³ Kromě toho Bergson přidává příklad, kdy primitivní lidé začali vkládat záměr do věcí, aby se uskutečnila jejich přání. Je tím míněna např. abstraktní síla popouzející šíp vržený divochem, aby zasáhl jím zvolený cíl. „*Překročte dlouhé etapy vývoje a dostanete ochranné bohy obce, kteří mají bojovníkům zajistit vítězství.*“⁸⁴

Nejedná se tedy nic jiného, než o snahu původních lidí vkládat inteligentní záměr tam, kde není. Pokud si myslím, že je věc inteligentní, můžu ji přesvědčit k tomu, aby mi přinesla užitek, a tím mohu odvrátit možné negativní důsledky, zbavit se obav. Náboženství je tedy podle Bergsona ochranou před přirozeným strachem. Tak se stalo náboženství součástí života a fabulacemi byli vytvořeni duchové, bohové apod. Takovéto náboženství je však možno považovat za statické, neboť vzniká z potřeb společnosti a jedinců ve vztahu k běžnému životu.

Naopak dynamické náboženství nemá čistě přírodní charakter, ale nachází se mimo něj. Tady už nejde o prosté využívání přírody k osobnímu a společenskému prospěchu, nýbrž o touhu dosáhnout něčeho vyššího, mystického. Tím se rozumí proměna lidstva příklady velkých lidí, mystiků..., a to především skutky lásky, jimiž objímají a proměňují lidstvo. Vydávají se druhým v oběti (Kropotkin), stávají se velkými, emocionálně hrdinnými (Nietzsche).

⁸² BERGSON, Henri. Dva zdroje morálky a náboženství. Vyšehrad, 2007, s. 89

⁸³ BERGSON, Henri. Dva zdroje morálky a náboženství. Vyšehrad, 2007, s. 99

⁸⁴ BERGSON, Henri. Dva zdroje morálky a náboženství. Vyšehrad, 2007, s. 102

Přechod od statického k dynamickému je skokový. Má předpoklad v nějakém výjimečném člověku, který bude hoden následování a přinese něco nového, co společnost nezná. „*Na počátku velkých morálních proměn stojí bezesporu mysticismus.*“⁸⁵ Ten vychází z lidí, kteří jsou přesvědčení o tom, že jsou božími nástroji určenými k tomu, aby milovali lidi a vnukli jim potřebu milovat se navzájem. Otázkou však zůstává i nadále, odkud se tito mystikové berou, pakliže dle Bergsona je náboženství dílem přírody. Pakliže jsou přírodou vytvořeni a nadaní abstrahovat boha, kterého postulují jakožto transcendentní entitu, musí sami přírodu nějak překračovat. Jak k tomu dochází, však Bergson neuvádí. Jeho stanovisko je proto nedostačující.

7. Dawkins

Za představitele vědecké kritiky náboženství lze považovat evolučního biologa Richarda Dawkinse. Svě dílo považuje za důkaz velmi pravděpodobné neexistence Boží a tento postulat se snaží obhájit.

7.1. Kritika důkazů boží existence

Nejprve se ve svém díle se snaží popasovat s kritikou předchozích myslitelských bádání, od Anselma, Tomáše Akvinského po Pascala až Bayla a vysvětluje jejich hypotézy Boží existence jako mylné. To je důležitý aspekt jeho díla, neboť právě zde se může odpíchnout od neexistence boží (spíše velké pravděpodobnosti jeho neexistence) až po zdůvodnění, že náboženství a morálka spolu nikterak nesouvisejí. Přesto však, zvláště v české kotlině, vystupují někteří filozofové proti jeho zjednodušujícím a nepřiliš přesným závěrům, jmenovitě Petr Dvořák či Pavel Floss.

Dvořák kritizuje Dawkinse za velmi nepřesnou interpretaci Tomášovy třetí cesty boží, o níž tvrdí: „...*třetí důkaz (z nahodilosti a nutnosti) je zcela zkreslen...*“⁸⁶ a dále uvádí přesnou interpretaci. Pavel Floss vytýká autorovi Anselma i Tomáše. „*Dawkins charakterizuje Anselmův přístup jako slovíčkaření, které jej co do velikosti závěru, z něhož plyne, uráží...*“⁸⁷

Přitom odkazuje na Anselmovo přiznání v Proslogiu o nutném mlčení ve věcech

⁸⁵ BERGSON, Henri. Dva zdroje morálky a náboženství. Vyšehrad, 2007, s. 209

⁸⁶ HANUŠ, Jiří, ed. a VYBÍRAL, Jan, ed. Dawkins pod mikroskopem: diskuse nad knihou Richarda Dawkinse Boží blud. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 22

⁸⁷ HANUŠ, Jiří, ed. a VYBÍRAL, Jan, ed. Dawkins pod mikroskopem: diskuse nad knihou Richarda Dawkinse Boží blud. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 40

božích, zároveň na jeho snahu využívat lidský rozum. U Tomáše: „*Kdyby Dawkinsovi nešlo – někdy až příliš nepokrytě – o to, aby kritizované myslitele zesměšnil, musel by jako vědec ocenit, že Tomáš na počátku výkladu všech svých pěti cest vychází z určité a všemi zakoušené zkušenosti.*“⁸⁸

Zajímavým „důkazem“ boží existence je např. Pascalova sázka, z níž vyplývá, že člověk by si měl vsadit spíše na to, že bůh existuje, protože je to nejlepší varianta, s níž může mnohé získat (spásu), ale neztratí nic, pakliže Bůh není. Tento „důkaz“ jsem si vybral proto, že souvisí s dalším Dawkinsovým výkladem. Jedná se o otázku pokrytectví.

Sám Dawkins na to reaguje: „*Proč ale tak ochotně přijímáme představu, že chceme-li Boha potěšit, musíme v něj věřit? Co je vlastně na věření tak zvláštního? Neodměnil by Bůh místo toho třeba laskavost, velkorysost nebo pokoru? Nebo upřímnost?*“⁸⁹ Tato pasáž je důležitá pro výklad morálky v náboženském pojetí.

Proč by měl Bůh, pokud by existoval, uznávat člověka, jež v něj věří jen proto, aby si tím zajistil nebe? A zároveň proč by měl člověk nevěřící (tedy ateista) dosáhnout opaku (pekla), i když je třeba povahově dobrý? Zde se naprosto jasně ukazuje, že náboženství v sobě skrývá spíše cosi povrchního a pokryteckého, což je v rozporu s tvrzením, že předpokladem morálky je právě ono samé. S podobnými názory jsme se již dříve setkali např. u materialistů (Holbach). Zajímavým důkazem z Dawkinsova pohledu je důkaz z Písma svatého, o jehož neautentičnosti se věřící nechtějí vůbec bavit. Co je však na Dawkinsově výzkumu podstatné, je skutečnost, že apoštolové, kteří měli autenticitu Ježíše (Syna Božího) podporovat, se v mnoha ohledech mýlí.

Svou teorii podporuje následujícím tvrzením: „*Nikdo neví, co vlastně tyto čtyři evangelisté byli zač, ale téměř jistě se s Ježíšem nikdy nesešli osobně.*“⁹⁰ Což podle Dawkinse znamená, že Ježíš vůbec nemusel jako historická postava existovat, čímž by došlo k vyloučení důkazu o existenci Boží z přímého života jeho syna. Tuto domněnku potvrzuje historickým bádáním ze dvou zdrojů (Bart Ehrmann a G.A. Wells). Námítku proti tomu, že by svědectví Apoštolů nebyla věrohodná, vznáší teolog Jan Roskovec: „*To ,dlouho po Ježíšově smrti‘ je zhruba 40 – 60 let...kdy vymírají pamětníci, ale jejich*

⁸⁸ HANUŠ, Jiří, ed. a VYBÍRAL, Jan, ed. Dawkins pod mikroskopem: diskuse nad knihou Richarda Dawkinse *Boží blud*. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 43

⁸⁹ DAWKINS, Richard. *Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest?* Academia, 2009, s. 127

⁹⁰ DAWKINS, Richard. *Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest?* Academia, 2009, s. 119

svědectví je dosud živé.“⁹¹

7.2. Přírodní výběr

Dalším, velmi podpůrným prostředkem pro postulování neexistence Boha, je teorie přírodního výběru a evoluce. Akceptováním těchto teorií dojdeme k závěru, že Boha ke stvoření není potřeba. Vedle těchto teorií existují teze kreacionistické a tzv. inteligentní design, jimiž se argumentuje ve prospěch Boha. Vůči tomu se Dawkins vymezuje nejen přijetím přírodního výběru, nýbrž také použitím Occamovy břitvy.

Nechme však mluvit Dawkinse: *„Je to proto, že přírodní výběr je kumulativní proces, který problém nepravděpodobnosti tříští na malé kousky. A každý z těchto malých kousků je sice mírně nepravděpodobný, ale nijak nedosažitelný.“*⁹² Své stanovisko dále obhajuje tak, že pokud bychom uvažovali o Bohu jakožto stvořiteli, musel by být velmi složitý, neboť konstruktér musí být složitější než konstrukt.

Konstruktér sám by však musel být někým vytvořen, a ten někým jiným, a tak bychom pokračovali až donekonečna, což vede k regresi. Tudíž se zdá evoluce jediným přijatelným řešením vzniku stvoření. Tuto domněnku potvrzuje i Tomáš Hříbek. *„Regres lze blokovat pomocí přírodního výběru...Dawkins chce říci, že tím pádem je hypotéza boží nadbytečná.“*⁹³

7.3. Entropie

Další teorií, která podporuje Boží neexistenci, je teorie entropie, čili teorie neuspořádanosti. Ta sama o sobě kreacionismus vyvrací s tím, že vesmír obsahuje takový počet planet, že je nemožné, aby aspoň na jedné z nich nebyly podmínky příznivé pro život. Chce tak vyvrátit představu lidí o tom, že mají ve vesmíru výjimečné postavení, a narušit jejich pocit, že jsou vyvolení bohem.

Tím jsme nastínili základní teze vedoucí k popření existence Boha. I když zde máme několik důkazů o nesmyslnosti postulování Boží existence, stále chybí zjistit, jak je to s morálkou a náboženstvím, což je pro tuto práci podstatné.

7.4. Vznik náboženství

Předtím je nutné se popasovat s otázkou, proč vůbec náboženství vzniklo.

⁹¹ HANUŠ, Jiří, ed. a VYBÍRAL, Jan, ed. Dawkins pod mikroskopem: diskuse nad knihou Richarda Dawkinse Boží blud. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 140

⁹² DAWKINS, Richard. Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest? Academia, 2009, s. 143

⁹³ HANUŠ, Jiří, ed. a VYBÍRAL, Jan, ed. Dawkins pod mikroskopem: diskuse nad knihou Richarda Dawkinse Boží blud. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 109

Zde Dawkins představuje svou teorii sobeckých genů, kterými je jedinec naprogramován k určitému chování, které se postupně stává altruistickým. O tom však bude řeč dále. Vedle toho existují tzv. memy, tedy jakési myšlenkové vzorce, které se ukládají v paměti a přenášejí se do dalších generací jako myšlenkové dědictví předků. Jedním z produktů memů je i náboženství. Memy se snadno přenášejí z dospělého na dítě.

Je tomu tak proto, že s člověkem lze podle Dawkinse nejsnadněji manipulovat právě v dětství. Svou teorii podkládá úvahou, v níž hovoří o ovlivňování dětí a o jejich nucení k určitému druhu chování. Manipulace je snadná zejména proto, že se u nich vyskytuje tzv. dualismus (tedy pocit oddělenosti fyzického a psychického). To je důvod, proč jsou náchylné k přijímání všeho, včetně toho, co je podle Dawkinse iracionální, a tedy i náboženství.

Hlavním důvodem k snadnému přijímání náboženských představ je dědičnost genetických kódů, které se stále opakovaly, a o nichž již byla řeč, memy. Velmi důležitý je z mého pohledu tento Dawkinsův postřeh: „Podle všeho není pochyb o tom, že mnohé znaky náboženství se dobře hodí k tomu, aby pomáhaly jak v přežití jeho samého, tak v přežití sebe samých ve vřavě lidské kultury.“⁹⁴

Tyto informace jsou však spíše okrajové, neboť jen vysvětlují, proč je člověk náchylný k náboženským představám a proč dochází ke vzniku náboženství.

7.5. Morálka

Nyní je nutné se vrátit zpět k otázce morálky. Podle Dawkinse je drtivá většina věřících přesvědčena, že morálka bez náboženství neexistuje. Aby toto tvrzení vyvrátil, předkládá různé dopisy od čtenářů. Ty zde není potřeba detailně zmiňovat, ovšem stojí za zmínku.

Věřící se podle Dawkinse projevují až příznačnou nesnášenlivostí proti všem opačným představám, než jaké sami zastávají: „Ty svině satanistická... Chcípni a jdi do pekla... My se nevzdáme. A když si budoucnost vyžádá násilí, nezapomeňte, že si za něj můžete sami. Já mám pušku nabitou“.⁹⁵ To jsou jen některé z reakcí pravověrných křesťanů proti nepřátelům (ateistům). Někteří Dawkinsovi odpůrci (teolog Dan Drápal) se však domnívají, že toto jeho stanovisko je příliš zjednodušující a

⁹⁴ DAWKINS, Richard. Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest? Academia, 2009, s. 217

⁹⁵ DAWKINS, Richard. Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest? Academia, 2009, s. 239

tvrdí, že nelze náboženství odsoudit jen na základě fanatického chování některých vyznavačů.

Již z toho, co bylo řečeno, je zřejmé, že se morálka a náboženství nejen nedoplňují, jsou dokonce v rozporu. Proto je důležité zjistit, kde se morálka vzala, když ne z náboženství? Zde Dawkins představuje tzv. sobecký gen. Ten se uplatňuje v přírodním výběru. Díky němu může daný organismus přežít. Samo slovo „sobeký“ je zavádějící, jelikož je v rozporu s náboženskou morálkou. Ovšem: „*Ale existují i okolnosti - nijak zvlášť vzácné, kdy si geny své vlastní přežití zajistí tak, že organismy donutí k tomu, aby se chovaly altruisticky*“.⁹⁶

Sobeký gen je jakýmsi „programem“, který v zájmu přežití „nastaví“ spolupráci mezi různými jedinci společnosti, a ti z toho následně mají nějaký užitek. Rovněž představuje zákon, který si vynucuje dodržování jistých pravidel. Jejich porušení je pak trestáno. Tato pravidla platí ve více méně uzavřených společnostech.

Jako evoluční biolog dokládá Dawkins svá tvrzení na příkladech se zvířaty, nejen s lidmi. Jak je ale možné, že se chováme altruisticky i v prostředí, kde nemáme přímou odpověď na naše chování? Jedná se o situace, kde je velké množství lidí – např. velkoměsta.

Dawkins na danou otázku odpovídá jednoduše. Vzorce chování, které se uplatňovaly dříve, např. mezi pravěkými lidmi vzájemně spolupracujícími, platí díky dědičnosti a přírodnímu výběru dodnes. Boha k vyřešení této otázky není zapotřebí. Aby svou domněnku o nepotřebnosti Boha a náboženství doplnil, zabývá se několika případy (drezína, topící se dítě, transplantace orgánů). Není důležité je popisovat, neboť to pro práci není nutné. Hlavní jsou výsledky, které udávají, jak se lidé (věřící a ateisté) k těmto případům staví. Dawkins statisticky dodává (a vychází z výsledků Hauserova a Singerova výzkumu), že je procentuálně stejné množství těch, kteří by se zachovali v dané situaci stejným způsobem, ať už jsou to věřící či nikoliv.

Z toho soudí, že: „...*k tomu, abychom byli dobří - nebo zlí -, žádného Boha nepotřebujeme*“.⁹⁷ Domněnku o nedůležitosti Boha a náboženství dále rozvíjí a předpokládá, že pokud je člověk mravný díky tomu, že se bojí Boha, potom bez něj by byl zcela nemorální, neboť slušně se chová jen proto, aby si vysloužil spásu a boží

⁹⁶ DAWKINS, Richard. Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest? Academia, 2009, s. 242

⁹⁷ DAWKINS, Richard. Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest? Academia, 2009, s. 254

přízeň. Kdyby Bůh pro takového člověka přestal existovat, neměl by již důvod chovat se mravně. Bůh je tedy jen jakýmsi konformním přežitkem (stejně jako u Nietzscheho). V dalším argumentu se opírá o data získaná z článku Sama Harrise (*Letter to a Christian Nation*), str. 257 (Boží blud), kde Harris tvrdí, že nejvíce zločinů se dopouštějí lidé právě zbožní. Tento argument však nelze brát za signifikantní, neboť nesleduje další skutečnosti (např. chudoba, rasa, vzdělání apod.)

Stejně tak Bibli nelze podle Dawkinse považovat za vzor pro morálku. To zcela jednoznačně ukazuje na Starém Zákoně, kde se Bůh ukazuje být krutým až amorálním netvorem. Nový Zákon na tom není o mnoho lépe. Už jen proto, že symbolem pro uctívání je „mučící a popravčí nástroj“⁹⁸, to jest kříž (viz Nietzsche). Samotné Ježíšovo chování je sadomasochistické, tedy v rozporu s morálkou. Rovněž zpochybňuje přikázání typu „Miluj bližního svého“ jako všeobecný zákon. Jedná se totiž o přikázání určené pouze pro Židy mezi sebou, ne pro každého člověka.

7.6. Morální Zeitgeist

K dovysvětlení celého výzkumu, týkajícího se morálky a náboženství, přidává tzv. *Morální Zeitgeist*. To je v podstatě morálka doby.

Každá doba měla specifickou morálku podle toho, na jaké kulturní či jiné úrovni lidé byli, jak byli vyspělí atd. Měnil se i pohled na to, co je možno považovat za morální a co nikoliv.

„Fenomén vývoje Zeitgeistu bohatě stačí na zamítnutí tvrzení, že Boha potřebujeme k tomu, abychom byli dobří nebo abychom byli schopni určit, co je a co není dobré“.⁹⁹

Problémem u Dawkinse je to, že zcela zavrhuje náboženství, aniž by se snažil najít v něm nějaké pozitivum. Je nesporné, že právě náboženství mělo nemalý vliv na to, jak vypadá naše společnost v současnosti. Pokud je otázka náboženství zcela marginální, jak si lze vysvětlit skutečnost, že přetrvalo do současnosti?

Závěrečná úvaha patří otázce, po níž volají někteří Dawkinsovi odpůrci, a to, že vědu a náboženství nelze slučovat dohromady, neboť jsou principiálně odlišné. *„Věda a náboženství jsou dvě různé věci a nemají nic společného.“*¹⁰⁰

⁹⁸ DAWKINS, Richard. Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest? Academia, 2009, s. 279

⁹⁹ DAWKINS, Richard. Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest? Academia, 2009, s. 301

¹⁰⁰ HANUŠ, Jiří, ed. a VYBÍRAL, Jan, ed. Dawkins pod mikroskopem: diskuse nad knihou Richarda

Proč tedy uvažovat o náboženství z pohledu vědy? Na obranu Dawkinse k tomu lze říci pouze to, že i představitelé náboženství se snaží upravovat si vědu podle sebe (inteligentní design, stvořitelé zásahy), tudíž proč by se např. evoluční biolog neměl vyjadřovat k otázkám náboženství? Není kritika namířená proti Dawkinsovi jen dalším pokusem teologů udržet jistá dogmata, jejichž vyvrácením by došlo k podlomení vlivu náboženství a církvi?

8. Hitchens

Další vědecké stanovisko, obohacené o sociologický výzkum, přináší Christopher Hitchens, který svými názory doplňuje například Dawkinse a jeho „Boží Blud“. Ve svém spise „Bůh není veliký“ kritizuje náboženství jako falešný a lživý systém. Jak sám uvádí, náboženství: *„Zcela zkresluje původ člověka a vesmíru,...spojuje maximální servilitu s maximálním solipsismem, je příčinou i důsledkem nebezpečné sexuální represe...“*¹⁰¹

Na tomto základě dochází k přesvědčení, že náboženství není potřeba k mravnosti. Rovněž je, zřejmě na základě studia Feuerbachových spisů, přesvědčen, že náboženství je dílem člověka. Proč tedy existuje? Hitchens zde zastává stejný názor jako již zmínění filozofové, ať Helvétius, Feuerbach či jiní – protože dává naději na život po životě, odstraňuje pocit konečnosti. *„Nikdy nezanikne,..dokud nepřekonáme strach ze smrti, z temnoty...“*¹⁰² Hitchens však nevidí v náboženství vhodného pomocníka jako Feuerbach, který má za to, že zbavíme-li náboženství nadpřirozeného obsahu, může být užitečné.

Pro Hitchense je právě náboženství příčinou všeho zla, podobně jako u evolučního biologa Dawkinse. Své názory opírá mimo jiné o zkušenosti, které jako novinář získal cestami po světě a pozorováním náboženských či jiných konfliktů. Zajímavé je, že většina konfliktů má původ právě v náboženství.

Svá přesvědčení dokumentuje např. na událostech v Bosně v 90. letech 20. století. Zde bylo masové vyvražďování podněcováno a schvalováno kněžími a zástupci

Dawkinse Boží blud. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 119

¹⁰¹ HITCHENS, Christopher. Bůh není veliký: o tom, jak náboženství všechno zničí. Metafora, 2009, s. 15

¹⁰² HITCHENS, Christopher. Bůh není veliký: o tom, jak náboženství všechno zničí. Metafora, 2009, s. 25

církve. K podobnému jevu dochází v muslimském světě. Dále se zaměřuje na náboženskou situaci v USA. Když došlo 11. 9. 2001 k útoku na Newyorské WTC, církevní představitelé se vyjadřovali ke smrti tisíců lidí: „*Pat Robertson a Jerry Falwell prohlásili, že smrt jejich spoluobčanů byla božím trestem pro sekulární společnost, jež toleruje homosexualitu a interupci.*“¹⁰³ Dalším, neméně fascinujícím faktem je prohlášení, které již nemá s útoky na WTC nic společného: „*Je naší povinností všemožně napomáhat válečnému úsilí. Bůh vede boj s lidmi, kteří...*“¹⁰⁴ Již na těchto „komentářích“ je vidět, co přináší náboženství a víra. Nietzsche správně soudil, že křesťanský Bůh je mrtev, protože z původního Kristova záměru „jak správně žít“ zbyla jen všeobecná nesnášenlivost.

Hitchens, mimo to, co již bylo zmíněno, konstatuje, že náboženství se zcela vymyká vědě. Musí vědecké závěry popírat, aby se mohlo udržet. Dále přináší životní problémy. Řeč je o zákazech očkování, potratů a jiné. Náboženství využívá nevědomosti lidí (zde již kritika vychází z názorů osvícenců 18. století) a usiluje o to si je podrobit. Velkým problémem je, že zasahuje do výchovy dětí a ovlivňuje je, dále odsuzuje člověka jako zavrženíhodného tvora díky prvotnímu hříchu, svádí ho k tomu, aby uvažoval o tom, že je nečistý a zkažený a učí o eschatologii.

Už jen proto nemůže být náboženství zdrojem mravnosti, neboť: „*...jedním z nejintenzivnějších potěšení, která na nás v posmrtném životě čekají, bude nekonečné přemítání o mukách, jimiž jsou podrobováni ti zatracení.*“¹⁰⁵

8.1. Jak je to s Bohem

Hitchens se s otázkou po Boží existenci vyrovnává použitím Occamovy břitvy. Jejím užitím dojdeme k tomu, že Boha není zapotřebí pro naše účely. Mimo Occamovy břitvy využívá rovněž Laplaceovy fyzikální teorie. S pomocí těchto předpokladů dojde k názoru, že existence světa je možná bez Boha, náboženství je proto zbytečné. Tuto domněnku lze podpořit faktem, že v náboženství je nejdůležitější víra. Jelikož není Bůh fyzikálně ani senzuálně zjistitelný, musíme si pomoci vírou, abychom vůbec mohli jeho existenci uznat. Avšak samotná víra je málo. Pomoci může jen to, že budeme vidět

¹⁰³ HITCHENS, Christopher. Bůh není veliký: o tom, jak náboženství všechno zničí. Metafora, 2009, s. 48

¹⁰⁴ HITCHENS, Christopher. Bůh není veliký: o tom, jak náboženství všechno zničí. Metafora, 2009, s. 51

¹⁰⁵ HITCHENS, Christopher. Bůh není veliký: o tom, jak náboženství všechno zničí. Metafora, 2009, s. 81

ve všem ruku boží. Proto kněží nabádají věřící, aby si Boha dosadili jako příčinu všeho, aby v něm viděli počátek organizovanosti a dokonalosti přírody, vždyť nic z toho nemůže být náhoda.

Hitchens, stejně jako Dawkins, tvrdí, že k vysvětlení vzniku přírody nám postačí dvě teorie: přírodní výběr a proces adaptace. Například, věřící se snaží vysvětlovat krásu a složitost lidského oka jako boží dílo. Vždyť něco tak „krásného a dokonalého“ přece nemohlo vzniknout pouze jen tak. K tomuto stanovisku však dodává, že ve srovnání s jinými živočichy je lidské oko nedokonalé. „*Proč by inteligentní tvůrce usilující o optimální vidění oko převrátil a otočil?*“¹⁰⁶ Zároveň, pokud by bylo vše stvořeno Bohem, pak by bylo jistě nesmyslné, aby docházelo k nesčetným stupňům zdokonalování a přizpůsobování, když by mohlo dojít k žádoucímu ihned.

Existenci Boží nelze vysvětlit ani z Bible. I zde vidět „ruka“ člověka. Např. Mojžíš byl člověk. Jako člověk „získal“ Desatero přikázání. Kde je Bůh? Vždyť samotná přikázání se spíše podobají direktivám, jaké uplatňují lidští vládcí na své poddané. Navíc neexistuje důkaz, že Mojžíš skutečně existoval. Zdá se, že: „*Zjevení na Sinaji a celá zbývající část Pentateuchu jsou pouze špatně sestaveným výplodem fantazie, zasazeným do konkrétního místa dlouho poté, co k takovým událostem skutečně došlo.*“¹⁰⁷

Otázkou však zůstává, zda výše zmíněné je pouze názor autora, který je přesvědčeným antiteologem a popíračem náboženství, nebo skutečný fakt. Své názory totiž nedokumentuje příslušným odkazem ani vědeckým bádáním. Opírá se o názory Thomase Paina s tím, že nebyly dosud vyvráceny. Vědecké bádání musí splňovat jistá kritéria, včetně verifikace a falzifikace, což zde není splněno. Není tedy možné, aby byla taková argumentace shledána plně adekvátní.

Na Nový zákon se podle Hitchense jako na relevantní důkaz Boží existence také nelze spolehnout, neboť i zde došlo ke vzniku příběhu o životě Ježíše Krista až po jeho smrti (evangelium Janovo).

Rovněž existují nesrovnalosti týkající se Ježíšovy rodiny. Jedním z nich je např. to, že z Matoušova evangelia se dozvídáme, že Ježíš nebyl „jedináček“, ale měl několik

¹⁰⁶ HITCHENS, Christopher. Bůh není veliký: o tom, jak náboženství všechno zničí. Metafora, 2009, s. 110

¹⁰⁷ HITCHENS, Christopher. Bůh není veliký: o tom, jak náboženství všechno zničí. Metafora, 2009, s. 137

sourozenců. Kromě toho Hitchens vychází z předpokladu, že Ježíš byl také člověk stejně jako Mojžíš, proto je nesporné, že náboženství je dílem člověka. Náboženství nemůže být podpořeno ani tolik proklamovanými zázraky. I zde Hitchens dochází k přesvědčení, že: „*Velcí sekulární kouzelníci...demonstrovali, že levitaci, chůzi po ohni, rozestoupení vody...lze předvést i v laboratorních podmínkách...*“¹⁰⁸

Stejně tak katastrofy lze vysvětlit působením fyzikálních zákonů, nikoliv hněvem Božím. Své názory představuje autor zcela otevřeně, prokládá je množstvím důkazů, a tím přivádí náboženství do úpadu, ne-li do zániku.

Dalším důkazem lidského původu náboženství je tzv. Kargo kult Johna Fruma, podvody Marjoea Gortnera, dítěte, které bylo známo prováděním zázraků. V dospělosti se přiznal k tomu, že to byla pouze kouzla a různé triky, k nimž byl donucen ziskuchtivými rodiči. Zajímavý je také původ mormonismu, rozšířený v USA. I ten se ukázal jako umělý lidský konstrukt, vzešlý z pouhého chytračení a podvodů ze strany zakladatele Josepha Smithe, jenž byl v této oblasti dokonce i soudně stíhán.

8.2. Morálka

Nyní je třeba zodpovědět otázku, která nebyla zatím nijak systematicky vysvětlována. Jedná se o morálku ve světle náboženství. „...*Velké morální zásady ještě nejsou postačující podmínkou pro mravné chování.*“¹⁰⁹ Problémem náboženství je fanatismus a snaha ovládat druhé. Zároveň všechna náboženství vystupují velmi ostře vůči těm, kdo mají odlišné smýšlení. „*Náboženství se nešířilo díky své obětavosti a zářnému příkladu, nýbrž jako pomocný nástroj ještě temnějších metod, jakými byly svaté války a snaha ovládnout cizí území.*“¹¹⁰

Místo toho, aby náboženství usilovalo o praktické provádění morální příkázání, využívá jich pouze jako pláště, za nimž bují zloba a nenávisť. Dokonce se zdá být antihumánní. Což je správné, neboť postuluje Boha jako nadpřirozenou bytost, která dává nadpřirozené vzorce chování. Náboženství pak využívá nevědomosti, aby mohlo upravovat ony nadpřirozené vzory podle sebe. Jelikož neexistuje záruka jejich poznatelnosti (Bůh je nepoznatelný), nelze tudíž pochopit skutečné záměry církevních

¹⁰⁸ HITCHENS, Christopher. Bůh není veliký: o tom, jak náboženství všechno zničí. Metafora, 2009, s. 184

¹⁰⁹ HITCHENS, Christopher. Bůh není veliký: o tom, jak náboženství všechno zničí. Metafora, 2009, s. 227

¹¹⁰ HITCHENS, Christopher. Bůh není veliký: o tom, jak náboženství všechno zničí. Metafora, 2009, s. 247

představitelů. Samo náboženství je proto podle Hitchense nemravné, už jen proto, že ponižuje lidskou přirozenost. S podobnými názory jsme se již setkali u materialistů či Dawkinse.

Náboženství člověka ponižuje různě, např. vytváří falešný obraz světa, učí o posmrtných trestech a mukách, vede k potlačování sexuality, která je zcela přirozenou součástí člověka a zastrahuje děti. Antihumánnost náboženství spočívá mimo jiné i v tom, že církve podporovala nacismus a vraždění lidí v masovém měřítku v době Druhé světové války. Ačkoliv Hitchens argumentuje v neprospěch náboženství, některá svá stanoviska příliš zjednodušuje. Důkazem toho je kritika náboženství pro sexuální represivitu. K té nedochází vždy a všude. Nelze ji proto považovat za signifikantní.

Závěrem dokládá, že náboženství k mravnému životu nepotřebujeme. Mravnost je zde dříve než náboženství. Musí totiž být přítomna ve společnosti již od počátku, proto, aby společnost mohla vůbec fungovat. To se již potvrdilo u Bergsona. Dále tvrdí: *„Znovu se potvrzuje, že monoteistické náboženství je plagiát plagiátu povídaček o povídačkách, o klamných představách klamných představ, táhnoucích se zpět, až na samý počátek událostí, které se nikdy neudály.“*¹¹¹

9. Fromm

V předchozích statích bylo celkem jasně podáno, jak se to má s náboženstvím a morálkou. Někteří dnešní sociobiologové (např. Dawkins) jsou kritizováni za zcela odmítavý postoj vůči náboženství a napadání za směšování vědy a náboženství. To je podle kritiků chyba, neboť náboženství a věda se navzájem rozcházejí. Je proto nutné vypořádat se s otázkou zla a amorálnosti jinak než přímou kritikou náboženství. Řeč je o díle Ericha Fromma. V něm totiž dojdeme jakoby oklikou k tomu, co bylo později o náboženství řečeno např. u Dawkinse a rovněž k tomu, co již před Frommem tvrdili někteří jiní myslitelé (materialisté, Feuerbach, Nietzsche).

Vzhledem k tomu, že je nutné se vyrovnat i s tvrzením, která vyznívají vůči Dawkinsovi velmi kriticky, tj., že označují jeho argumenty, v nichž mluví o náboženství jako o fanatickém systému, za nesprávné, je nutno zařadit do polemiky také knihu Nankingský masakr k osvětlení problému.

¹¹¹ HITCHENS, Christopher. Bůh není veliký: o tom, jak náboženství všechno zničí. Metafora, 2009, s. 352

Důležitým přínosem Ericha Fromma je vysvětlení kořenů dobra a zla u člověka.

9.1. Kořeny dobra a zla (biofilní a nekrofilní orientace, narcismus)

Podle Fromma může být člověk dobrý nebo zlý na základě výchovy či životních zkušeností. Tam, kde se dostává do popředí obdiv k živému, životu samému, mluvíme o biofilní orientaci. Naopak obdiv ke všemu mechanickému, neživému, smrtelnému a zanikajícímu má vyústění v tzv. nekrofilní orientaci. Fromm rovněž kritizuje mechanizaci dnešního světa (ústící do materialismu, jak jej lze vidět například v komunismu). „*Lidé žijící v takovémto systému se stávají lhostejnými k životu, a dokonce je přitahuje smrt.*“¹¹²

Zatím jsme probrali dvě základní tendence lidské bytosti, které jsou formovány výchovou. Dalším důležitým faktorem v procesu formování člověka je narcismus. Ten je Frommem vysvětlován jako zcela normální součást osobnosti a postupem času se minimalizuje. „*„Normální“, „dospělá“ osoba je taková osoba, jejíž narcismus se zredukoval na sociálně přijatelné minimum, aniž přitom úplně vymizel.*“¹¹³

U některých jedinců se však vlivem výchovy a prostředí, v němž žijí, naopak narcismus dostává do popředí, čímž se nastartuje destruktivní chování. Příklady nekrofilní orientace a destruktivního narcismu lze podle Fromma vidět například u Hitlera. Vyhrocením narcismu osobního je narcismus kolektivní. A zde se oklikou vracíme ke kritice náboženství. Náboženství je totiž možno vysvětlit jako směr, který vzniká z kolektivního narcismu.

Tím se myslí především fakt, že náboženství, stejně jako vyhrocený narcista, zcela nekompromisně potírají či likvidují ty, které považují za své odpůrce, tedy ty, kteří s nimi nesdílejí stejné názory. Podobně se o tom ve svých dílech zmiňují i pozdější myslitelé (Dawkins, Hitchens). Dále dochází k násilí vůči domnělým nepřátelům a rovněž k rozvoji fanatismu.

9.2. Zlo a náboženství

Pakliže někteří čeští, anti-dawkinsovští teologové (D. Drápal, J. Roskovec) zastávají názor, že náboženský fanatismus je ojedinělý, a nemůže být proto považován za významný předpoklad pro kritiku náboženství, je namístě poukázat na některé poznatky z knihy Nankingský masakr.

¹¹² FROMM, Erich. Lidské srdce. Simon and Simon, 1996, s. 63

¹¹³ FROMM, Erich. Lidské srdce. Simon and Simon, 1996, s. 70

Na ní je možno zcela přesně demonstrovat, kam může dogmatická náboženská výchova zajít. V roce 1937 napadla japonská vojska čínské město Nanking, nacházející se na Dlouhé řece. Když bylo město dobyto, došlo k drancování, vypalování, mučení, znásilňování žen, znetvořování nepřátel, pořádání velkolepých soutěží, při nichž byli zabíjeni civilisté apod. Zcela zbytečně zemřelo podle odhadů na 300 000 lidí.

Na první pohled se může zdát, že zde máme klasickou válečnou scénu, s níž nelze náboženství nijak propojovat. Japoncům ale nešlo pouze o dobytí Nankingu, nýbrž o snahu systematicky zlikvidovat Číňany, kteří byli považováni za méněcenné. Náboženský fanatismus Japonců lze vidět na těchto příznacích: (výchova k nekrofilní orientaci, důraz na naprostou poslušnost, posmrtný život a odměny (viz kamikadze), císař - syn nebes, nepochopitelnost božích příkazů, a tudíž možné zneužití autoritou, slepé následování příkazů autority).

Důležitý je především fakt, že vojáci, kteří po válce vypovídali u soudů, si své viny nebyli nijak vědomi. Byli vychováni v úzké nábožensky – nacionalistické doktríně, že císař je syn nebes (odtud Feuerbachova námitka oddělování člověka od boha), kterého je nutno na slovo poslouchat, Japonsko je vyvoleným božím státem a že je třeba hubit každého, kdo je podle této doktríny méněcenný (Číňané). Přesto však Japonci dle svých slov jednali na této základně: „*Boj mezi Čínou a Japonskem měl charakter zápolení mezi bratry v rámci „asijské rodiny“...Neděláme to z nenávisti k nim, naopak to děláme proto, že je až příliš milujeme.*“¹¹⁴

Na tomto konkrétním příkladu lze najít jisté podobnosti s Feuerbachovou distinkcí mezi vírou a láskou, jako je tomu v případě náboženství. „...*tvá víra neznamena nic, neudělá-li z tebe dobrého člověka.*“¹¹⁵ Náboženství totiž může za vírou zakrývat nenávist. Může se sice ohánět krásnými frázemi (viz nahoře), ale prakticky činí něco jiného.

Vraťme se k Frommovi. Důležitým aspektem biofilního života je svoboda, která je opakem dogmatismu, o němž se již zmiňovali materialisté 18. století ve své kritice náboženství. Tam, kde je svoboda, je možné milovat, uctívat život a jeho projevy. To je pak předpoklad morálního chování.

Náboženství něco takového ovšem neposkytuje, protože je zaujaté, dogmatické,

¹¹⁴ CHANG, Iris. Nankingský masakr: nejkrvavější prolog druhé světové války. Naše vojsko, 2010, s. 241

¹¹⁵ FEUERBACH, Ludwig. Podstata křesťanství. Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 315

a tudíž nenávistné (nejen křesťanství či jiné známé západní náboženství, ale rovněž východní směry).

Erich Fromm zhodnotil náboženství jako umělý konstrukt vytvořený na základně kolektivního narcismu. Z toho plyne, že morálku nepředchází, a není jejím konstruktérem. Morálka již musí existovat dříve. V tom je zajedno např. s Bergsonem.

Zastánci opačného stanoviska:

1. Buber

U Martina Bubera lze vidět zcela opačné stanovisko vůči náboženství, než s jakým jsme se dosud setkali. Z jeho díla je patrné, že náboženství a morálka mají jisté slučovací prvky. Navzdory tomu, že se nezabývá křesťanstvím, ale židovstvím, přece jen lze na jeho díle ukázat, že morálka je s náboženstvím nejen spojitelná, ale musí z něj vycházet: „*Tím, že se člověk znovu a znovu schovává ‚před tváří Boží‘, zaplétá se stále hlouběji do zvrácenosti.*“¹¹⁶ To už lze chápat tak, že v momentě, kdy nebude Boha, morálka bude jednoznačně upadat, respektive nebude žádná.

Jak již je známo např. ze spisů Holbachových, Boha k morálce nepotřebujeme, neboť plně dostačuje uvědomit si poučku „Nečiň nikomu, co nechceš, aby druhí činili tobě“. To již samo dostačuje pro přijetí morálky, a není potřeba mít ideu Boha. Zároveň Bůh, díky tomu, že je smyslově nepoznatelný, je pro člověka čímsi cizím. U Bubera je tomu ovšem jinak. Nejde mu o to, aby uvedl člověka do vztahu s nějakým vybájeným Bohem, nesnaží se z něj udělat pokorného beránka, který jde stejnou „cestou“ jako ostatní, nedělá z něj stádního tvora, což kritizuje např. Nietzsche. Buber právě naopak vyzdvihuje odlišnost lidí jako jejich výhodu. Neboť právě odlišností se dovršuje božskost. Skrze odlišnost je možné totiž druhého poznat jako Boha.

Nenabádá lidi, aby se spojili s Bohem v jakémisi neurčitém, mystickém stavu, ale naopak, aby se spojili mezi sebou, neboť: „...*skrze posvěcení našeho vzájemného spojení máme se dotknout toho, co se v nich (jiných lidech) projevuje jako krása, jako blaho, jako rozkoš.*“¹¹⁷

¹¹⁶ BUBER, Martin. Cesta člověka podle chasidského učení. Votobia, 1994, s. 12

¹¹⁷ BUBER, Martin. Cesta člověka podle chasidského učení. Votobia, 1994, s. 26

1.1. Člověk a bůh

Bůh se v člověku může projevit právě tehdy, když se uvědomí nikoliv jako jednotka na jiných lidech nezávislá, nýbrž entita, která může s jinými vstupovat do vzájemného vztahu, což již rozpracoval obsírněji ve své publikaci *Já a Ty*. Nemluví v neprospěch náboženství a neříká, že je zodpovědné za nešvary mezi lidmi, nýbrž obrací se k člověku a tvrdí, že vzájemné konflikty mezi lidmi vznikají na úrovni jeho vlastní duše. Tím obrací pozornost k vnitřnímu, tedy skrytému. V duši každého jedince lze právě nalézt kořeny morálky.

Protože: „*Až člověk najde mír v sobě samém, může ho začít hledat ve světě.*“¹¹⁸ Tento poznatek však vede k domněnce, že individualita je v procesu mravnosti nejdůležitější, že člověk může najít kořen morálky ve své duši. „*Podstatné je jediné začít u sebe...*“¹¹⁹ Duše by však vzhledem k tomuto poznatku musela tělu předcházet, aby v sobě měla ono poznání pravé morálky. Vzhledem k prvotnosti duše je nasnadě postulovat existenci boží, a následně pak uznat boha za garanta morálky. Z toho, co bylo řečeno, plyne, že náboženství je kořenem morálky, což je ovšem v rozporu s učením materialistů či evolučních biologů.

Buber dále poukazuje na skutečnost, že u sebe má člověk začít, ovšem nemá zde skončit. Jeho povinností je začít myslet na svět, ovšem s tím, že nechá Boha, kterého v sobě objevil, vstoupit do tohoto procesu. V tomto ohledu překonává Buber oficiální náboženské postoje, které tvrdí, že pravý život začíná někde mimo tento svět.

Bůh plní pro člověka důležitou úlohu, neboť je garantem morálky. Každý člověk ji může objevit ve svém nitru, ale k její precizaci může dojít až skrze vztah k druhému. Člověk v sobě nachází Boha, proto je důležitým článkem v procesu morálky a dobra. K tomu, aby se v něm mohlo dobro plně projevit, je nutné, aby v sobě velebil dobré, nikoliv, aby se zaobíral svými špatnými činy: „*Takový člověk se zajisté nemůže změnit, protože jeho duch zůstane hrubý a jeho srdce zkažené...*“¹²⁰

Buber jde zcela jinou cestou než např. křesťanství. To počítá s nevyzpytatelným Bohem a morálkou, běžnému člověku nepochopitelnou. Bůh u Bubera garantuje morálku. Nalezneme ho v sobě duševním usebráním, proto je člověk styčným bodem

¹¹⁸ BUBER, Martin. *Cesta člověka podle chasidského učení*. Votobia, 1994, s. 49

¹¹⁹ BUBER, Martin. *Cesta člověka podle chasidského učení*. Votobia, 1994, s. 48

¹²⁰ BUBER, Martin. *Cesta člověka podle chasidského učení*. Votobia, 1994, s. 58

morálky. Aby se mohla projevit, je nutné vstoupit do vztahu s druhým člověkem. Toho lze považovat za poslední článek celého procesu.

2. Minařík

Vzhledem k tomu, že kritika náboženství musí mít v sobě vyrovnávací činitele, je namístě pojednat o náboženství z druhé strany, tedy méně kriticky. Jen tak si lze vytvořit objektivnější náhled na celou problematiku. Jedním z těch, kteří náboženství a morálku podpořili a o němž již byla řeč výše, je Martin Buber.

Dalším podpůrným činitelem je učení Květoslava Minaříka. Minařík je praktický filozof a mystik, který přináší zcela odlišný názor na náboženství, než s jakým jsme se dosud setkali, ať již v dílech materialistů či sociobiologů (Dawkins).

2.1. Cíl náboženství

„Cílem všech náboženských směrů je realizace duchovního stavu, nazývaného Bohem.“¹²¹ Minařík obrací dosavadní názor vzhůru nohama, protože tvrdí, že bůh není pouze velmi pravděpodobně vymyšlený činitel (Dawkins) či snad zbožštělá podstata člověka (Feuerbach), nýbrž jakýsi objektivně-subjektivní stav, kterého můžeme cestou náboženství dosáhnout. Podobně jako existuje stav lidství, je možné dosáhnout božství či stavu vyššího, nad-božského.

Květoslav Minařík vychází ze severního Buddhismu (Máhájány), své poznatky však aplikuje na západní náboženské směry. Pakliže bylo možné se v předchozích statích věnovat kritice náboženství, a následně jej vyloučit z podílu na mravech, Květoslav Minařík přichází se zcela odlišnou myšlenkou: *„...mravní příkazy (náboženství) přispívají k tomu, aby se odstranilo sobectví, které je podmíněno strachem ze smrti.“¹²²* Tím vytváří zcela antagonistický názor na úlohu náboženství a na pojetí mravnosti.

Tvrdí, že v náboženských systémech, a tedy i v našem křesťanství, lze nalézt poučky, jejichž dodržováním se člověk uschopní k odstranění sobectví, které Minařík považuje za kořen všeho zla. Svou domněnku následně obohacuje o další: *„Hluboká a škodlivá hospodářská nerovnováha vznikla na světě proto, že se zanedbává morální*

¹²¹ MINAŘÍK, Květoslav. Přímá Stezka: mystická praxe k poznání skutečnosti. Canopus, 2005, s. 17

¹²² MINAŘÍK, Květoslav. Přímá Stezka: mystická praxe k poznání skutečnosti. Canopus, 2005, s. 17

výchova, že se dostatečně neodůvodňuje nutnost mít ohled na své bližní...¹²³

V tom je zajedno kupř. s Holbachem či Helvétiem, kteří hlavní problém viděli v nedostatku ohledu člověka na jiné. Cílem bylo blaho všech. Hlavní příčinu zla viděli tito myslitelé především v náboženství a církvi. Zde se ovšem s Minaříkem rozcházejí, neboť ten náboženství nezavrhuje, ale tvrdí, že příčinou zla je sobectví. Přijmeme-li ovšem Minaříkovu hypotézu o tom, že náboženství (morální poučky) člověka zprošťují sobectví, je namístež položit si otázku, odkud se bere to zlo, s nímž se stále setkáváme a které je rovněž běžné i u věřících.

2.2. Kde se bere zlo

Pokud je totiž náboženství pravdivé, musí zajisté existovat i Bůh. Jak může bůh dopustit zlo a mravní zkázu? K tomu se Minařík vyjadřuje nepřímou tak, že užívá představy tzv. antropomorfního boha, boha církve, s nímž se často při úvahách o vlastnostech boha operuje. Pokud počítáme s takovýmto Bohem: „*bez jehož vůle ani vlas z hlavy nespadne, nebudeme moci vysvětlit, proč existuje zlo, proč mnozí neuznávají boží existenci a proč existuje možnost, aby člověk hřešil.*“¹²⁴ „*Může se dobro, v němž není obsažen zárodek zla, zvrátit nakonec ve zlo?*“¹²⁵

Odkud se tedy zlo bere? Minařík odpovídá takto: „*Antropomorfní Bůh je ohraničený, individualistický. Stvořil-li takovýto Bůh všechno projevené, potom si můžeme snadno domyslet, že snaha po individualismu, kterou tento Bůh přenesl na své stvoření a která je hlavní příčinou zlého, mohla velmi snadno vyvstat i u jeho stvoření.*“¹²⁶

Z toho ovšem plyne, že tento bůh je podle Minaříka bohem vymyšleným. Jak potom může ještě náboženství vůbec přežít, pokud nemá oporu v bohu? Podle autora má náboženství především úlohu vychovatele, neboť uschopňuje člověka, který se bude držet mravních příkázání, obsažených v náboženství, aby viděl vše: „*...ze stanoviska neohraničené skutečnosti.*“¹²⁷

¹²³ MINAŘÍK, Květoslav. Přímá Stezka: mystická praxe k poznání skutečnosti. Canopus, 2005, s. 18

¹²⁴ MINAŘÍK, Květoslav. Přímá Stezka: mystická praxe k poznání skutečnosti. Canopus, 2005, s. 19

¹²⁵ MINAŘÍK, Květoslav. Přímá Stezka: mystická praxe k poznání skutečnosti. Canopus, 2005, s. 19

¹²⁶ MINAŘÍK, Květoslav. Přímá Stezka: mystická praxe k poznání skutečnosti. Canopus, 2005, s. 19

¹²⁷ MINAŘÍK, Květoslav. Přímá Stezka: mystická praxe k poznání skutečnosti. Canopus, 2005, s. 19

2.3. Otázky

Jestliže je náboženství schopno člověka dovést k výše zmíněnému, tedy k poznání, otázka zní: Proč se jeho představitelé nedostali k onomu poznání? Proč můžeme vidět v církvích zaujaté a zaryté dogmatiky, kteří likvidující své odpůrce a „káží vodu a pijí víno?“

K tomu Minařík dodává: „*Při studiu psychologického významu náboženských nauk si ovšem nesmíme všimát, např. toho, že sami představitelé...nedbají božích přikázání a jsou pokrytečtí. Jejich jednání je totiž založeno na nevědomosti...je to pouhé kupčení, které neovlivňuje pravou ideu pravého náboženství.*“¹²⁸

„*Pravá idea náboženství odstraňuje v první řadě předpoklady pro třídní rozdíly a boj, neboť odvádí mysl věřících lidí k jemnému a neohraničenému jsoucnu.*“¹²⁹

To znamená, že člověk, který chce být morálním, musí žít život podle nauk církve s tím, že si nesmí všimát nešvarů jejích členů. Dodržováním těchto přikázání se odstraní sobectví, které je příčinou zlého, a tím se vytvoří lepší poměry na světě, neboť bude odstraněna ona dravost a boje, které nikoho nešetří.

Otázkou však zůstává, zda je to uskutečnitelné. K tomu se však již Minařík nevyjadřuje. Problémů je ovšem více. Kdo je bůh, když ne ten, o němž víme na základě zjevení a církevních dogmat? Existuje vůbec? Pokud nikoliv, co zaručí, že náboženské mravní příkazy jsou správné a jejich dodržováním něčeho dosáhneme? Nedojde nakonec člověk, který uzná, že církevní bůh neexistuje, k otázce, zda je náboženství vůbec udržitelné? Nevede to k Occamově břitvě?

Na tyto otázky se zřejmě nedá odpovědět, neboť bychom museli argumentovat kruhem. Každopádně je možné říci, že Květoslav Minařík vytvořil jakousi, byť malou vsuvku do jinak jednoznačně nekompromisní kritiky náboženství a jeho vlivu na mravy, což bylo účelem.

¹²⁸ MINAŘÍK, Květoslav. Přímá Stezka: mystická praxe k poznání skutečnosti. Canopus, 2005, s. 17

¹²⁹ MINAŘÍK, Květoslav. Přímá Stezka: mystická praxe k poznání skutečnosti. Canopus, 2005, s. 19

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo provést kritiku náboženství na podkladě filozofických děl a ukázat, jaký je vztah mezi náboženstvím a morálkou, zda je či není podmínkou pro morální život. Na základě rozboru děl materialistů a dalších filozofů včetně sociobiologů jsme došli k těmto skutečnostem.

Osvícenští materialisté, Holbach a Helvétius, dospěli k jasnému odmítnutí náboženství jako systému, který morálku nejen nepodporuje, ale přímo jí odporuje, což bylo v souladu s dobovými poměry namíste. Církev podle jejich mínění podkopávala svobodný rozum a vychovávala k zaslepenosti a fanatismu. Materialisté se celkem pochopitelně snažili zničit vžitou představu o existenci boží, neboť to bylo nutné vzhledem k měnícím se společenským poměrům a rovněž proto, že náboženství již bylo v té době neúnosným pozůstatkem středověku.

Další filozofové, jako byli např. Feuerbach či Bergson, poukázali na náboženství jako na lidský konstrukt. Postupnými procesy imaginace, přání, abstrakce a díky egocentrismu vytvořil člověk bytost, která je mu vzdálená a nepochopitelná, a jíž je transcendentní Bůh. Právě proto, že je člověku nepoznatelný a od něj vzdálený, nemůže jej člověk pochopit, a z toho pramení zlo. Proto platí, že náboženství postulující takového Boha nemůže být garantem morálky. Zároveň morálka náboženství předchází, neboť je dílem přírody a podle Bergsona je rovněž dílem společenského systému a jeho vývoje.

Nietzsche a Kropotkin se s tématem náboženství vypořádali velmi svérázně jako s produktem omezujícím plnost lidství, snižujícím status člověka, a tím podkopávajícím morálku, protože nakládá s člověkem jako se stádním, indolentním tvorem, nerovným s druhými. Náboženství, hlavně křesťanské, bylo představeno jako systém tzv. resentimentu, mající za cíl pomstu, což je v rozporu s morálkou.

Svérázný pohled, doplněný vědecko – publicistickým názorem, bylo možné vidět u Dawkinse a Hitchensa, kteří rovněž dospěli k zamítavému stanovisku vůči náboženství. Kritiku náboženství se pokusili provést na principu moderních vědeckých postupů, jejichž využitím se snažili dospět k důkazu, že Bůh velmi pravděpodobně neexistuje (kritika inteligentního designu, teorie přírodního výběru, entropie, teorie drezíny, sociální výzkumy). Dawkins dospěl k poznatku, že Bůh je entita velmi

pravděpodobně neexistující, a tedy bytost, která nemá k morálce žádný vztah. Hitchens zavrhl náboženství jako evidentní podvod a přitom poukázal na moderní výzkumy i kritiku Bible.

Vzhledem k tomu, že především Dawkins byl kritizován za nevědeckost a zaujatost, bylo třeba do výkladu zapojit Ericha Fromma, na jehož příkladě se ukázalo, kde se nachází náboženství a kde jsou kořeny zla. Fromm sice Dawkinse předchází, neboť je myslitelem starším, ale na jeho myšlenkách je patrný přínos nejen pro Dawkinse, ale i pro jiné filozofy. Náboženství je produkt tzv. kolektivního narcismu, jenž vyrůstá z narcismu osobního. Také v sobě skrývá zhoubu nekrofilie tím, že se obrací za tento život, nikoliv k němu. Z toho pak pochází zlo.

K dalšímu objasnění celé problematiky bylo nutné využít poznatky z díla Nankingský masakr, na jehož základě se náboženství ukázalo jako systém plný destruktivního fanatismu, který bohužel není ojedinělý.

Protože by kritika náboženství byla příliš jednostranná, kdybychom použili pouze negativních koncepcí, bylo nutno do práce začlenit názory Martina Bubera a Květoslava Minaříka. Zde se náboženství ukázalo ve zcela jiném světle. Nejen, že nemůžeme náboženství zavrhnout, ono je velmi důležité, protože obsahuje poučky, jejichž dodržováním se člověk může uschopnit k nalezení boha. Ten zůstává skryt, neboť mu v plném projevu brání sobectví v každém člověku. Odstraněním sobectví dojde k negaci zlého, a tudíž k rozkvětu morálky. Toho lze dosáhnout rovněž kontemplací s bohem, jehož lze nalézt v duši.

Na základě všech zmíněných stanovisek lze tvrdit, že kritika náboženství je v této práci ucelená. Bůh a náboženství jsou v ní představeny jako neudržitelné koncepty, nejen v otázce mravnosti, ale rovněž díky vědeckému pokroku, který již s bohem nemusí počítat. Přesto je možné v náboženských systémech najít něco prospěšného (dávají naději na nekonečnost lidské existence, zmírňují strach ze smrti a překonávají lidskou osamělost).

Seznam použité literatury:

BERGSON, Henri. *Dva zdroje morálky a náboženství*. Vyd. v tomto překladu 1. Praha: Vyšehrad, 2007, 267 s. Reflexe. ISBN 978-80-7021-792-4

BUBER, Martin. *Cesta člověka podle chasidského učení*. Olomouc: Votobia, 1994, 91 s. ISBN 80-85885-08-5

DAWKINS, Richard. *Boží blud: přináší náboženství útěchu, nebo bolest?* Vyd. 1. Praha: Academia, 2009, 477 s. Galileo; sv. 25. ISBN 978-80-200-1698-0.

FEUERBACH, Ludwig. *Podstata křesťanství*. 1.vyd. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1954, 470 s.

FROMM, Erich. *Lidské srdce*. Prague: Simon and Simon, 1996, 177 s. Český klub. ISBN 80-85637-29-4

Dawkins pod mikroskopem: diskuse nad knihou Richarda Dawkinse Boží blud. 1. vyd. Editor Jiří Hanuš, Jan Vybíral. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, 183 s. Quaestiones quodlibetales; no. 11. ISBN 978-80-7325-212-0

HELVÉTIUS, Claude Adrien. *Claude Adrien Helvétius: výbor z díla*. 1. vyd. Praha: SNPL, 1953, 180 s.

HITCHENS, Christopher. *Bůh není veliký: o tom, jak náboženství všechno zničí*. Vyd. 1. Praha: Metafora, 2009, 379 s. ISBN 978-80-7359-155-7

HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. *Společenský systém: neboli přirozené zásady morálky a politiky s kritickým pojednáním o vlivu vlády na mravy*. NČAV, 1960, 388 s.

HOLBACH, Paul Heinrich Dietrich von. *Zdravý rozum neboli přirozené představy v protikladu k představám nadpřirozeným*. 1.vyd. Praha: SNPL, 1959, 176 s

CHANG, Iris. *Nankingský masakr: nejkrvavější prolog druhé světové války*. Praha: Naše vojsko, 2010, 251 s. Fakta a svědectví. ISBN 978-80-206-1068-3

KROPOTKIN, Petr Aleksejevič. *Anarchistická etika*. Olomouc: Votobia, 2000, 127 s. ISBN 80-7198-050-1

MINAŘÍK, Květoslav. *Přímá Stezka: mystická praxe k poznání skutečnosti*. Vyd. 4., V Canopusu 3. Praha: Canopus, 2005, 371 s. Přímá stezka; sv. 17. ISBN 80-85202-33-6

NIETZSCHE, Friedrich. *Antikrist: přehodnocení všech hodnot (fragment): předmluva a kniha první*. Olomouc: Votobia, 2001, 126 s. ISBN 80-7198-481-7

PERTOLD, Otakar. *Co je náboženství*. Praha: Naše Vojsko, 1956, 198 s.

SVITÁK, Ivan. *Filosof zdravého rozumu: (Holbach)*. Praha, 1963

Internetový zdroj:

<https://cs.wikipedia.org/>